

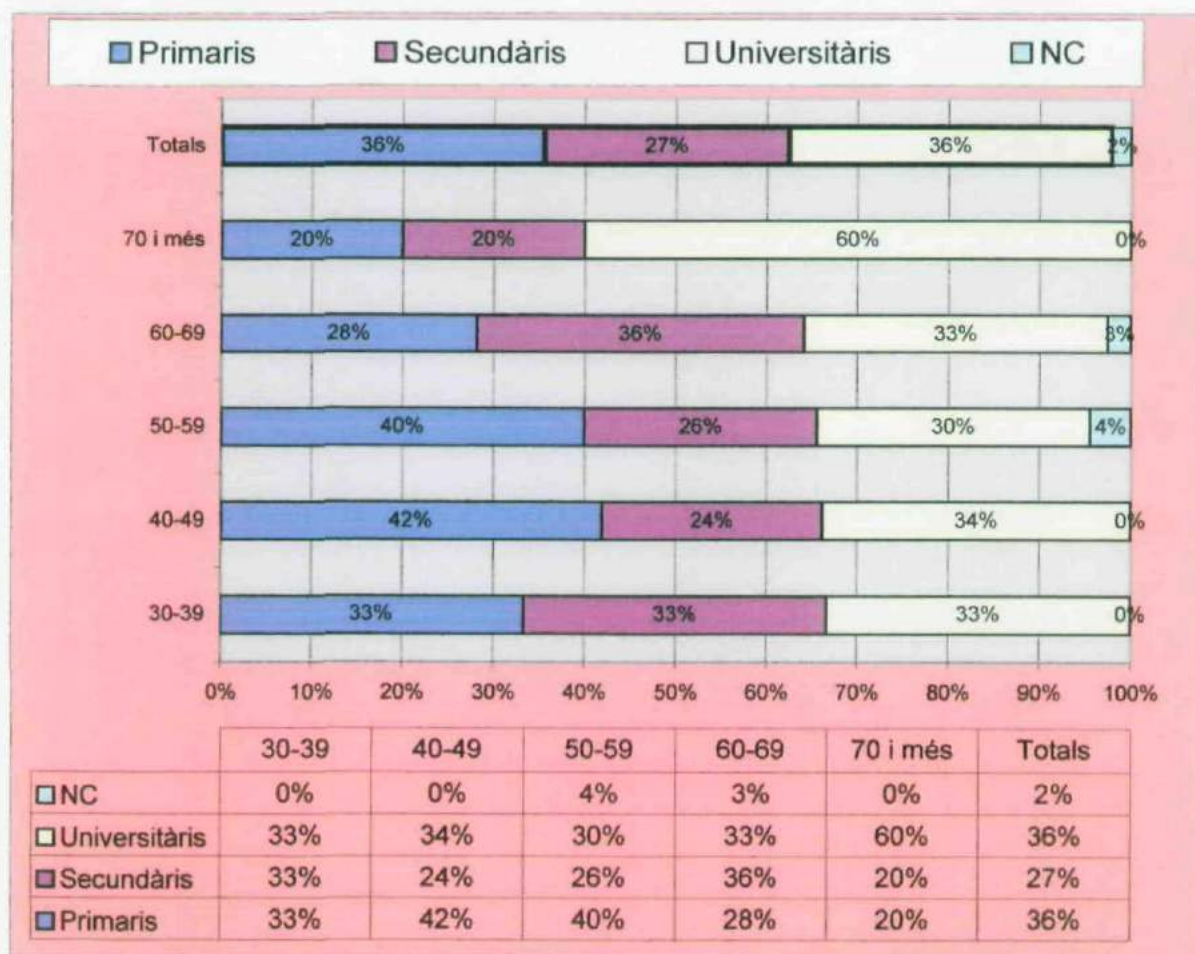
2.Els orígens socials a partir dels estudis.

Els estudis dels pares.

Per tal de veure si el relleu generacional implica persones amb un origen social diferent de l'elit anterior, només disposem d'una informació. Els estudis del pare de l'enquestat. Del pare i no de la mare, per la senzilla raó que moltes dones de casa bona, de la generació dels pares dels enquestats, no estudiaven per raó del seu gènere. I per tant, la possibilitat de discriminació de la dada dels estudis de la mare era molt menor.

Aquesta dada la tenim per 242 del 321 enquestats. La primera tanda d'enquestes la vam dirigir als catedràtics d'universitat. Per experimentar el qüestionari. I aquesta pregunta no hi era. Motiu pel qual desconexem la formació dels pares del personal acadèmic enquestat. Però coneixem les respostes de la resta. I els resultants són els següents:

Gràfic 2-1. Estudis dels pares dels enquestats en relació a l'edat dels fills.

Font: pròpia. Agrupats sense estudis i estudis primaris.

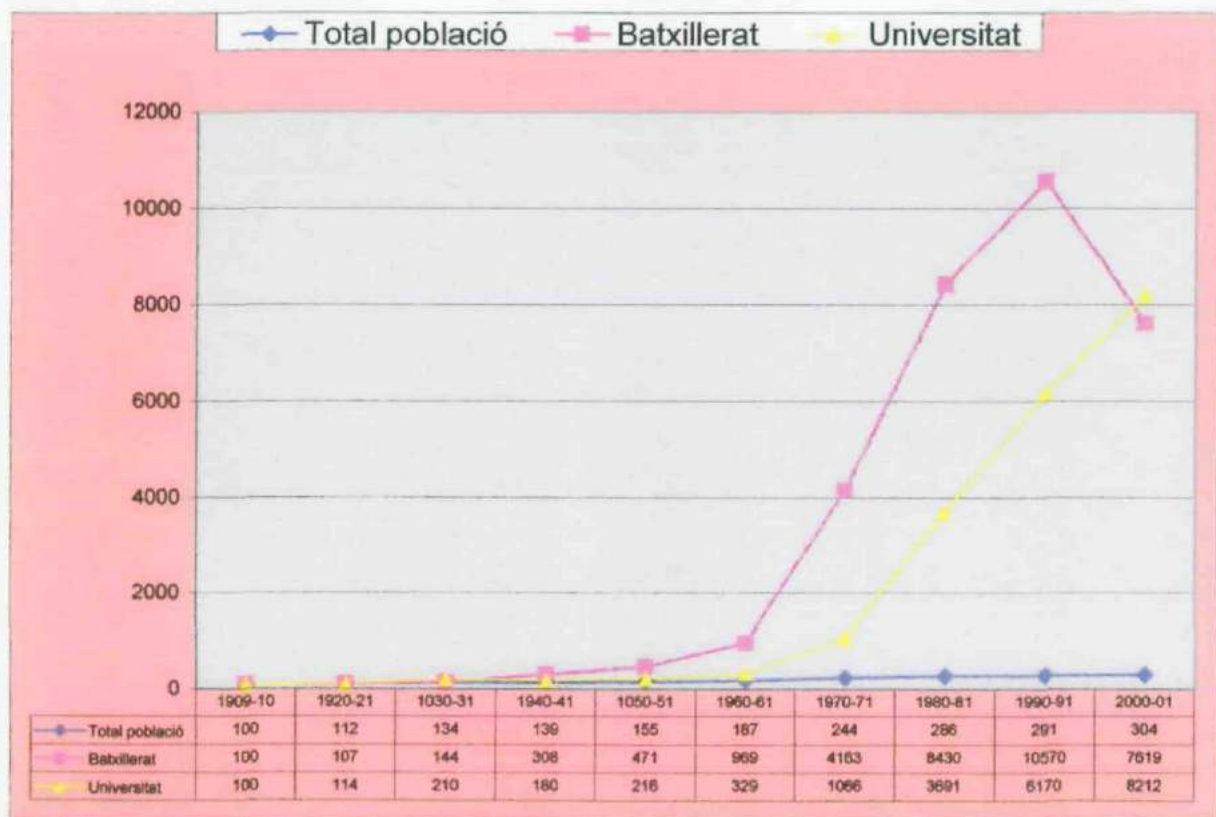
*Possiblement molts dels enquestats que han indicat primaris no volen dir que el seu pare disposes del títol corresponent.

El que detectem és **un alt nivell d'estudis en els pares**. Fins i tot comparat amb el nivell d'estudis de la població actual. Hi ha tres vegades més de titulats universitaris entre els pares dels enquestats, que entre tots els catalans majors de 25 anys, considerats en el Cens del 1996. I cinc vegades més en els pares

dels més grans. Però el nivell resulta molt més alt si tenim en consideració l'evolució del nivell de formació escolar que es produeix durant el segle XX.

Una manera de fer evident aquesta evolució pot ser representant els matriculats a batxillerat i a la universitat en el transcurs del segle XX a Catalunya, acompanyats de la representació de l'evolució de la població. El resultat és espectacular:

Gràfic 2-2. Evolució de la matrícula en el batxillerat i la universitat a l'Estat Espanyol. Segle XX. Curs 1909-10 index 100.

Font: Elaboració pròpia en base a les dades de l'Anuario Estadístico de España. Sobre les dificultats de tot tipus que presenten aquestes dades veure l'informe de l'estat actual de la qüestió.

Fins molt avançat el segle XX els universitaris són molt rars. Ens referim a la baixa freqüència d'estudiants i, per tant, de titulats. Aquesta raresa també és atribuïble als batxillers. Però no és el cas dels pares dels nostres enquestats. Aquests estan titulats en batxillerat i en estudis universitaris en una proporció molt superior, fins i tot, al conjunt de la població contemporània. Si els posem en relació a la població de la seva generació, la distància és abismal. Per tal de fer la comparació hem suposat una edat dels pares, superior en 30 anys a la dels enquestats, i els hem comparat amb el nivell de titulació de la gent de la seva edat, segons el padró de 1975¹.

Primer en relació als estudis secundaris. Veiem que el contrast entre la població d'homes de la mateixa edat i els pares dels enquestats és molt important. I això fa el resultat prou clar.

¹ El 1975 és el primer any del que hem aconseguit dades de les titulacions per edats a Catalunya. En haurien convingut Censos o Padrons anteriors. Tot i que encara serien menys fiables que el de 1975, vista la situació del sistema estatal i per tant estadístic.

Taula 2-1. Comparació estudis dels pares dels enquestats amb els dels homes de la seva cohort a Catalunya. Batxillerat Elemental o més.

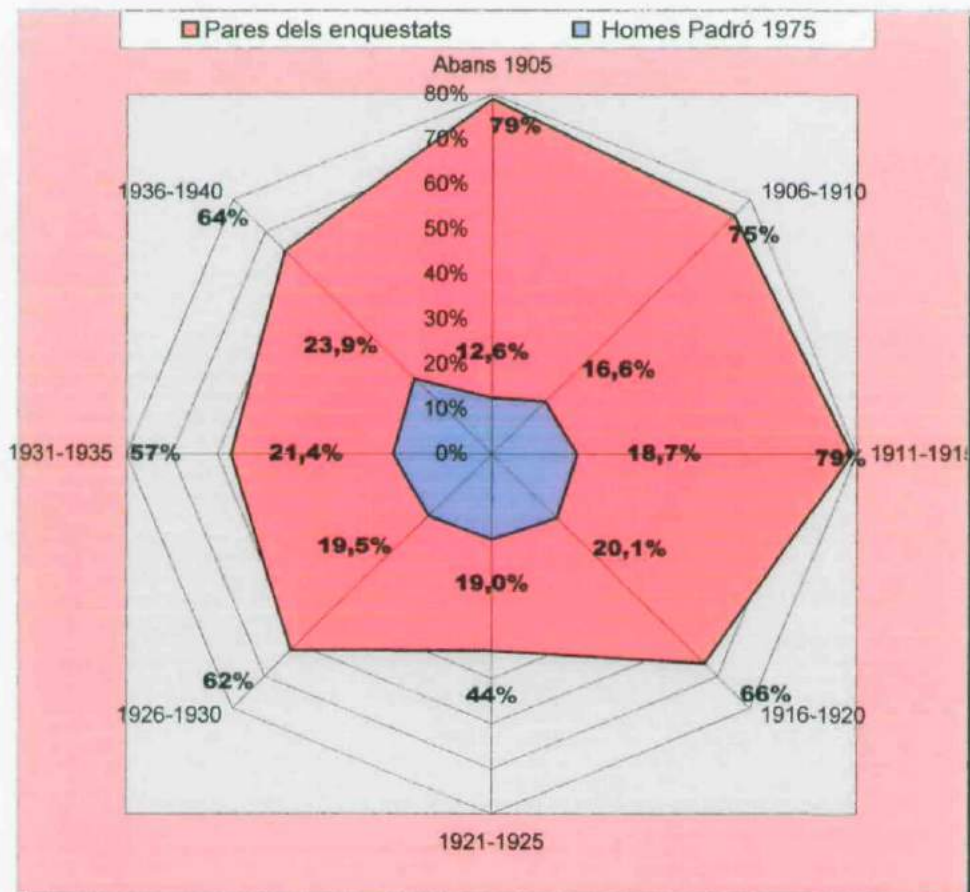
Nascuts	Padró 1975			Pares dels enquestats	
	Títol de Batxillerat Elemental o més*	Població de l'interval	%	%	Freqüència Absoluta
Abans 1905	17717	141095	12,6%	79%	14
1906-1910	15086	90764	16,6%	75%	16
1911-1915	20297	108384	18,7%	79%	19
1916-1920	24655	122581	20,1%	66%	30
1921-1925	32105	168917	19,0%	44%	43
1926-1930	36032	184525	19,5%	62%	45
1931-1935	40764	190560	21,4%	57%	26
1936-1940	41707	174741	23,9%	64%	25

Font: Padró Municipal del 1975 i la nostra enquesta.

* Hem considerat tots els titulats a partir de Batxillerat elemental i Superior, Formació Professional i Peritatge.

I dibuixat, encara es veu més clar:

Gràfic 2-3. Comparació dels estudis dels pares dels enquestats amb els dels homes de la seva cohort a Catalunya. Batxillerat Elemental o més.

I el contrast és fa molt més gran si fem la mateixa operació, tenint només en consideració el títol superior.

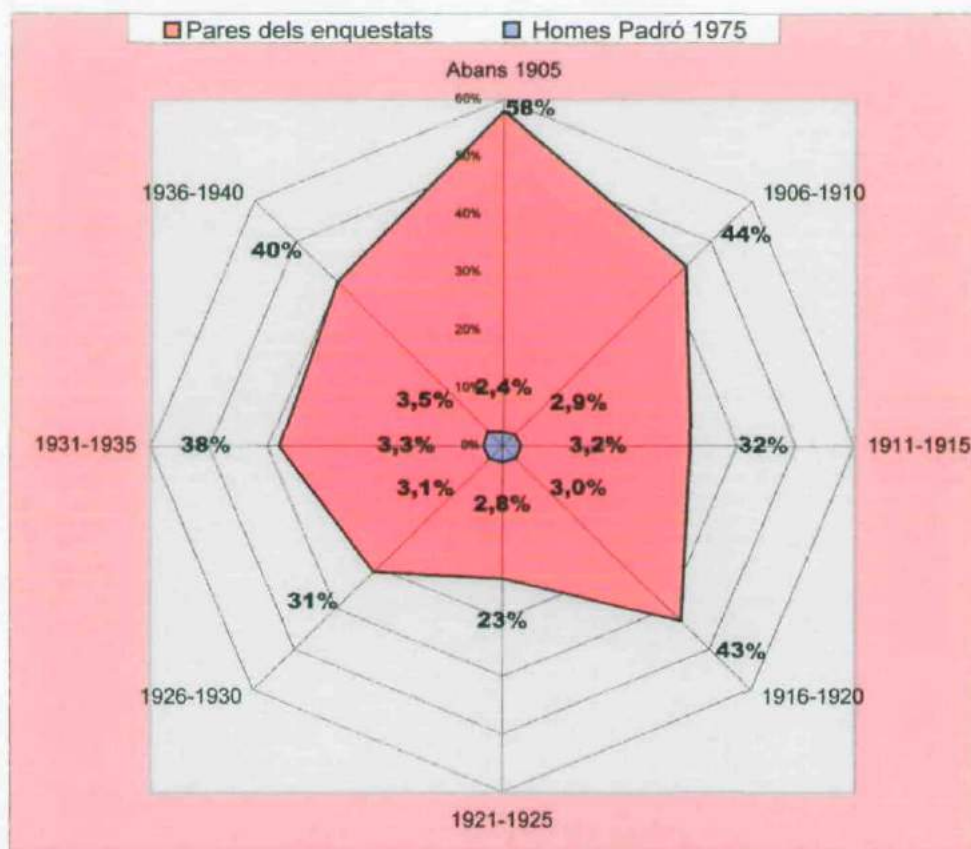
Taula 2-2. Comparació dels estudis dels pares dels enquestats amb els dels homes de la seva cohort a Catalunya. Títol Universitari.

	Padró 1975			Pares dels enquestats	
Nascuts	Amb títol universitari	Població de l'interval	%	%	
Abans 1905	3436	141095	2,4%	58%	14
1906-1910	2632	90764	2,9%	44%	16
1911-1915	3456	108384	3,2%	32%	19
1916-1920	3717	122581	3,0%	43%	30
1921-1925	4702	168917	2,8%	23%	43
1926-1930	5652	184525	3,1%	31%	45
1931-1935	6217	190560	3,3%	38%	26
1936-1940	6067	174741	3,5%	40%	25

Font: Padró Municipal del 1975 i la nostra enquesta.

I la representació gràfica ens ajuda a convèncer-nos que estem davant d'una població singular, per l'alta proporció de pares amb títol universitari respecte de la seva generació:

Gràfic 2-4. Comparació dels estudis dels pares dels enquestats amb els dels homes de la seva cohort a Catalunya. Títol Universitari.

Font: Padró Municipal del 1975 i la nostra enquesta.

* Els intervals temporals refereixen a la data de naixement.

Aquest nivell d'estudis ens permet parlar de l'existència d'una part important d'hereus entre els enquestats². Doncs refereix a la bona posició dels pares, però també possiblement dels avis d'una part important del col·lectiu estudiat, en la mateixa mesura que ho fa de les possibilitats econòmiques i culturals d'un entorn familiar que podia permetre's i trobava convenient, dirigir i facilitar als fills (pares dels nostres entrevistats) uns estudis universitaris, que en l'època indiquen i possibiliten la consecució i el manteniment d'una posició privilegiada³.

De tota manera cal no perdre de vista que a l'hora d'indicar els estudis del pare, l'única resposta possible ha estat una **X** en una de les tres alternatives proposades en el qüestionari, sense disposar de la possibilitat de fer llargues explicacions sobre la resposta. I darrera d'aquesta, poden haver-hi moltes coses. Tampoc podem perdre de vista la complexitat de la relació entre capital escolar i posició social. Hi ha posicions socials rellevants que han estat aconseguides i mantingudes sense que l'ocupant hagués de restar massa temps a l'escola. Més encara en el període històric de la infantesa i joventut dels pares dels enquestats. I, d'aquests, la dada dels estudis no ens en diu res. La posició depèn del capital cultural que va més enllà de l'escolar, però també del capital social i, sobre tot, de l'econòmic. El capital cultural no es pot aconseguir en un cop de fortuna. Demana temps, sovint més del que disposa un individu en la seva vida. La bona disposició pels estudis i l'orientació, adequada en aquest terreny, està estretament relacionada amb el temps que l'individu i la seva família ocupen una posició social privilegiada. Un elevat nivell d'estudis dels pares ens pot servir per indicar que l'individu no és un *parvenu*.

Els estudis dels enquestats.

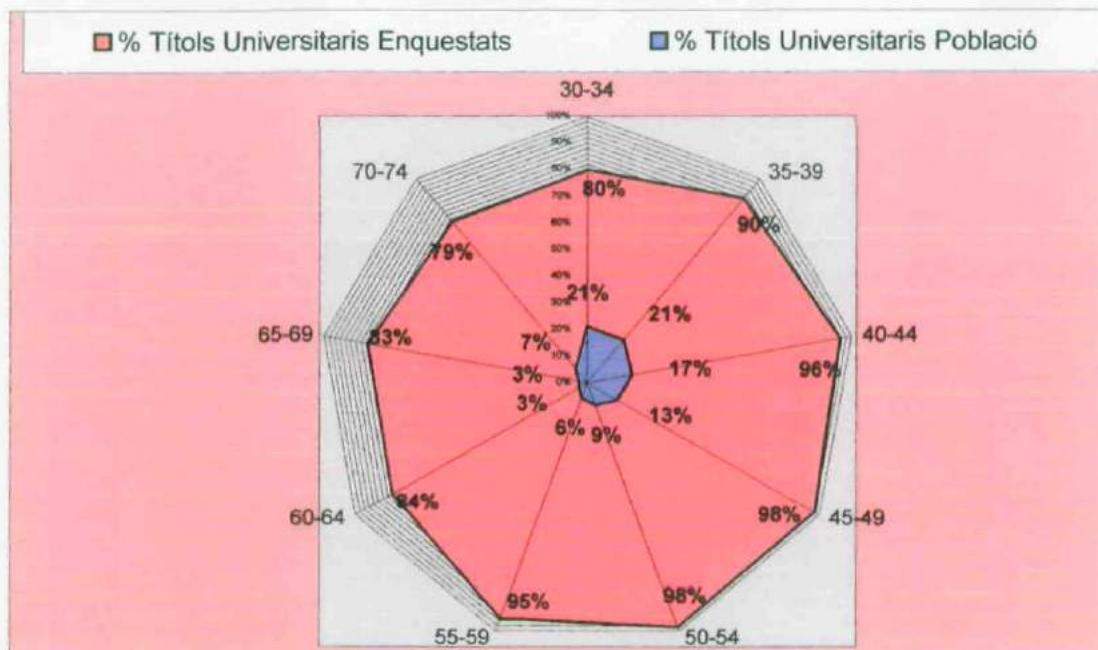
Però l'origen social també el podem veure des de la formació acadèmica dels mateixos enquestats. Aquests tenen un nivell mig de titulació realment excepcional.

² El sentit sociològic de la paraula hereu, més enllà del jurídic, que inclou, té el significat contrari del seu antònim, *parvenu*, "nou ric", nou vingut, que serveix per referir-se a una persona que ha fet un ràpid ascens a una classe social i econòmica, però encara no és acceptat socialment pels de la seva nova classe i no disposa de les habilitats socials apropiades per a la nova posició. L'hereu no acaba d'arribar, els seus antecessors ja hi eren i per tant a fet el procés de socialització en el medi.

³ No cal atribuir una elevada consciència als pares en el sentit de premeditació i d'una elaboració racional premeditació al condicionar el currículum escolar dels seus fills. Més aviat es tracta d'un sentit pràctic, com diu Bourdieu a *Le sens pratique* (París: Éditions de Minuit, 1980) producte de les pràctiques seguides en un medi econòmic, polític i social determinat.

Repetim l'operació feta amb els pares i veiem el següent:

Gràfic 2-5. Comparació estudis dels enquestats amb la població de la seva cohort a Catalunya. Títol Universitari (mitjà i superior).

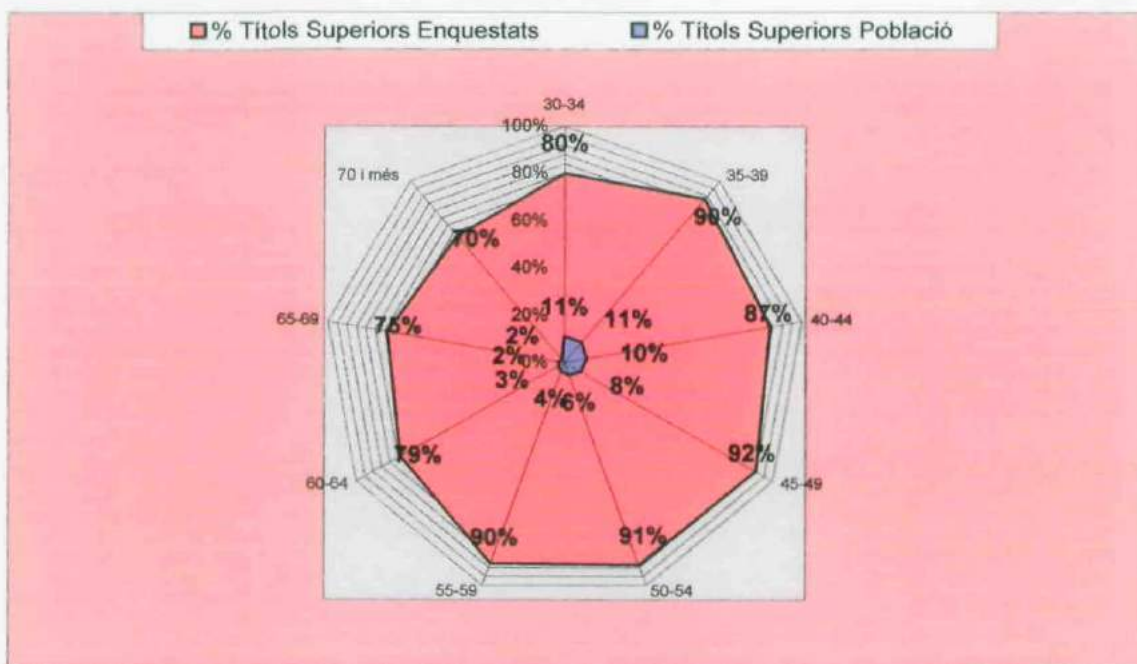
Font: Padró Municipal 1996 i enquesta.

*Inclou titulacions universitàries mitjanes i superiors.

**Els intervals són d'edat.

Veiem dibuixada la possessió de títols superiors:

Gràfic 2-6. Comparació estudis dels enquestats amb la població de la seva cohort a Catalunya. Títol Superior.

Font: Elaboració pròpia a partir del Padró Municipal del 1996 i la nostra enquesta.

*Només comparem títols superiors.

**Els intervals són en anys

El contrast és tant espectacular com el que es produeix entre els estudis dels pares i les cohorts respectives. En el cas dels pares, hi ha un 35,5% de titulats universitaris, en canvi només hi ha un 3,5% de titulats entre la població general de la mateixa edat. Pel que fa als enquestats, un 92 % tenen títol universitari, en canvi només en té un 12 % de la població de la mateixa edat. La diferència s'accentua si només contrastem els titulats superiors. Els títols mitjans només representen un 7% del total dels universitaris enquestats. En canvi són un 50% dels titulats universitaris de la població general (sempre segons el Cens 1996). En aquest cas les proporcions finals són 86% i 6% respectivament.

L'alt nivell de formació dels pares dels enquestats és correspon amb el dels fills. Aquest nivell encara és més alt si considerem el que en diem currículums acadèmics excepcionals. En un context en el qual els joves que estudien en la universitat són molt pocs, la singularitat queda garantida per la possessió del títol de llicenciatura. I aquest és el cas de la major part dels nostres enquestats. Però en molts dels currículums de la mostra estudiada s'hi afegeixen multitud de situacions que fan excepcionals les trajectòries formatives. Estudis universitaris a l'estranger, més d'una carrera, la possessió del títol de doctor i, sobretot, els estudis de postgrau en centres privats, de prestigi internacional, tan si es tracta de centres catalans com d'altres països. Aquest tipus d'incidències en la trajectòria acadèmica són les que ens han permès definir el currículum excepcional⁴. De casos amb algun, o més d'un d'aquests requisits en tenim uns quants. Vegem-ho:

Taula 2-3. Elits econòmiques enquestades. Proporció de currículums singulars. Distribució per edats.

	<50	50-64	>64
Elits econòmiques	70%	44%	54%
Elits culturals: acadèmics	100%	100%	100%
Elits culturals: periodistes	38%	44%	0%
Elits polítiques	33%	13%	33%

⁴ Eren tan poques les persones que, fins molt recentment estudiaven a la universitat a Catalunya, que no havia calgut fer universitats d'elit pels distingits. Mentrestant el número d'estudiants universitaris ha augmentat extraordinàriament i els mecanismes de diferenciació ha estat del tipus que assenyalen en els currículums extraordinaris. En altres països que ja fa temps hi ha una quantitat important de titulats universitaris s'acaba consolidant un doble sistema, també en l'oferta universitària, en sintonia amb l'oferta diferenciadora de l'ensenyament primari i secundari. La primera i més important selecció, que es produeix en l'ensenyament primari i secundari va acompanyada d'una restringida oferta d'universitats per a les elits. És el cas de l'escola privada britànica, que el 1996 només tenia un 7% dels nens, però acaben ocupant un 50% de les places d'Oxford i un terç de les de Durham i Bristol (com deia Georges Walden a *New Elites*, reeditat per Penguin Books el 2001). Vegis el cas de França i les Grandes Écoles, a les que s'arriba passant per les classes preparatòries, o la coincidència en el reclutament entre les escoles privades més selectes, en especial aquelles que tenen internats els estudiants, i les universitats americanes d'elit -constituïdes per les de l'Ivy League (Princeton, Harvard, Yale, Columbia, Dartmouth, Brown, Penn i Cornell) i algunes més (Stanford, MIT, Duke,...)-, els títols de les quals tenen un valor, a la pràctica, que no té cap relació amb els títols de la majoria de les altres universitats (que els darrers anys Harvard o Stanford només acceptin aproximadament 1 de cada 10 sol·licitud de matricular dona pistes de l'exclusivitat d'aquestes universitats, però també de la notorietat del fenomen). Per no parlar de les escoles de negocis que imparteixen masters. Per exemple la Harvard Business School presumeix, en la seva propaganda, d'haver format més d'un terç dels alts executius de les grans companyies americanes.

econòmiques (veure II·lustracions 2 i 3). Només superades per les acadèmiques (veure II·lustració 4), però en aquest cas no disposem de la informació dels pares. Aquestes superen les econòmiques pel doctorat. Però no en currículums amb més d'una carrera, ni en estudis a l'estranger i menys en els masters. Les elits que tenen menys individus amb trajectòries educatives excepcionals són els polítics i els periodistes (veure II·lustració 5).

De tota manera cal no oblidar que cada camp té la seva pròpia lògica i els seus requeriments particulars, respecte dels estudis necessaris per ocupar posicions. És com si dins el camp existís una "legalitat" específica, no necessàriament escrita. Així, en les posicions més rellevants del món de l'empresa, la pressió per fer un master de prestigi, abans d'accedir al lloc o un cop ja s'ocupa, és extraordinària. Només cal llegir algunes de les revistes dirigides al col·lectiu professional per fer-se càrrec del que diem⁵. En el cas del món acadèmic, el doctorat és obligatori per ocupar plaça de titular o catedràtic. En canvi els polítics necessiten ésser presents i visibles en el camp, des de molt joves, per aconseguir posicions rellevant. Aquest és el cas de la majoria. I això, de vegades està renyit amb els currículums acadèmics brillants. Tot i que no necessàriament és el cas dels protagonistes principals (veure II·lustració 6).

Qui eren els pares dels universitaris de finals dels anys cinquanta, primers dels anys seixanta?

Senzillament no ho sabem. Però disposem de dades de fonts secundàries que ens poden indicar quina era la seva l'ocupació. Això sí, d'una manera obscura, com l'època. Per exemple el sociòleg Antonio Perpiña va fer una enquesta per correu als universitaris espanyols el curs 1958-59. De 455 respostes en va treure els següents resultats:

Professió dels pares dels estudiants universitaris espanyols 1958-59. Enquesta d'Antonio Perpiña*.

Professions lliberals	31,0%
Propietaris, industrials, comerciants	22,2%
Funcionaris públics (amb militars)	22,2%
Empleats	7,0 %
Lauradors	6,6 %
Obrers industrials, artesans independents, obrers agrícoles	3,9 %
No consta	7,3 %

*Antonio Perpiña. Enquesta universitària sobre classes socials. Madrid: Consejo superior de investigaciones científicas. Instituto "Balmes" de Sociologia, 1963.

El curs 1957-58 dos insígnies científics socials, Fraga i Tena, havien fet una enquesta similar amb resultats pròxim.

Professió dels pares dels estudiants universitaris espanyols 1958-59. Enquesta de Fraga i Tena*

Professions lliberals	35,91%
Propietaris, industrials, comerciants	30,16%
Funcionaris públics (amb militars)	27,62%
Lauradors	3,87%
Jornalers	1,86%

*Citat en el llibre de Perpiña.

En tots dos "estudis" sembla clar que les universitats de l'època estan plenes de fills de persones amb professió liberal (que podria suposar títol universitari: metges, advocats...) i de fills de persones ben situades per la seva condició de propietaris (vés a saber de què). Però també de fills de funcionaris, militars i policies. Possiblement alguns d'alta graduació, però d'altres no tanta. El que reflecteixen les dades és un mecanisme de mobilitat social utilitzat pels addictes al dictador Franco. Una de les maneres de cobrar-se la seva adhesió incondicional.

L'altra dada important és la gairebé inexistència de fills de treballadors "normals", en el sentit estadístic (de la indústria i de l'agricultura). Les dades poden ser dubtoses per les condicions d'elaboració, però, tenint en consideració que els autors no eren "ni de izquierdas ni de derechas, sino todo lo contrario", resulta difícil atribuir-los la voluntat política de desacreditar el règim.

⁵ Recomanem una revista electrònica que es diu Todomba.com.

Il·lustració 2-1. Estudis específics de les elits econòmiques.

Si atenem a la naturalesa específica de les llicenciatures de les elits econòmiques veiem que destaquen les ciències socials en tots els trams d'edat.

Taula 2-4. Elits econòmiques enquestades. Estudis per llicenciatura. Distribució per edats.

	>50		50-64		>64	
Econòmiques i Empresarials	7	23%	19	35%	3	13%
Enginyeria	5	17%	13	24%		
Dret	2	7%	3	6%	9	38%
Dret/Econòmiques i Empresarials	1	3%	3	6%		
Enginyer tècnic	1	3%	1	2%	1	4%
Química	1	3%			2	8%
Altres Llicenciatures	2	7%	2	4%	1	4%
Altres Diplomatures			1	2%		
Sense especificar	5	17%	4	7%	1	4%
Sense llicenciatura	6	20%	8	15%	7	29%
Totals	30	100%	54	100%	24	100%

També disposem d'informació de la base de dades de la revista "Actualidad Económica":

Taula 2-5. Base de dades de l'"Actualidad Económica". Estudis per llicenciatura. Distribució per edats.

	<50		50-64		>64	
Econòmiques i Empresarials	42	44%	26	23%	7	28%
Enginyeria	16	17%	34	30%	5	20%
Dret	7	7%	8	7%	4	16%
Dret/Econòmiques i Empresarials	1	1%	3	3%	0	0%
Enginyer tècnic	4	4%	8	7%	1	4%
Química	2	2%	7	6%	1	4%
Sense especificar	16	17%	18	16%	2	8%
Sense llicenciatura	7	7%	11	10%	5	20%
Totals	95	100%	115	100%	25	100%

En la nostra enquesta, la importància de la formació en dret pels més antics no es manté entre els més joves. Entre els menors de 64 anys la formació més freqüent és la de Llicenciat en Econòmiques i Empresarials. I això resulta lògic tenint en consideració que aquesta formació no existia a l'Estat Espanyol amb anterioritat a la dècada dels seixanta. Amb excepcions tant notables com la Comercial de Bilbao.

En el cas de la font secundària el primer lloc entre els majors de 64 anys també l'ocupa la titulació d'Econòmiques i Empresarials. Tot i que cal considerar que estem parlant d'un número reduït de casos. En la base de dades de la revista gairebé no hi ha persones més grans de 64 anys. En canvi, econòmiques no és la més cursada entre el grup d'edat 50-64. Aquí la primera titulació són les Enginyeries. Aquest pes més important de les formacions tècniques possiblement quedaria explicat pel fet que la base de dades no només considera directors generals i consells d'administració, com en el nostre cas, sinó que també incorpora directors de departaments. De tota manera cal destacar la predilecció per part de les famílies millor situades per determinades enginyeries: la de camins, per exemple. Però l'interès per l'enginyeria en general connecta molt bé amb la preocupació popular per com fabricar coses "útils a la vida i al benestar dels homes". I la manera d'aconseguir reconeixement social moltes vegades va associada a l'activitat inútil, i improductiva, allunyada del treball amb la duresa de la matèria, com advertia Thorstein Veblen a La teoria de la classe ociosa.

Il·lustració 2-2. Els masters de les elits econòmiques.

Entre els components fonamentals de la formació excepcional de les elits econòmiques destaquen les escoles de negoci. La majoria de les quals ofereixen el que en diuen el programa *MBA full-time*, que comporten una dedicació exclusiva, normalment de dos anys, i que acostuma a ser seguida per gent relativament jove, que tot just ha acabat els seus estudis de llicenciatura. Però també s'ofereixen estudis de formació continuada, entre els quals destaca el que s'anomena *Executive MBA*. En ocasions excepcionals molt útils quan l'empresari en qüestió no té títol universitari. Però, en el cas dels nostres enquestats, majoritàriament practicats per executius amb titulació.

D'escoles d'aquest tipus n'hi ha moltes. Però només hem considerat definidores d'un currículum excepcional les que figuren en el rànquing mundial més recent i amb més prestigi. El que fa d'aquests centres la prestigiosa revista *Financial Times*. Tenim una gran quantitat d'individus del col·lectiu estudiat que han mantingut alguna relació amb aquest tipus d'escola. Alguns han cursat estudis en les que la revista situa entre les dotze primeres: Harvard Business School (Cost de la matrícula 50.000 €), Insead (Cost de la matrícula 50.000 €), London Business School (Cost de la matrícula 50.000 €), Stanford University GSB (Cost de la matrícula 50.000 €), New York University: Stern, MIT: Sloan, IMD (Cost de la matrícula 26.850 €)... I en altres de la llista dels cent millors centres mundials. Però aquí ens trobem amb una dispersió molt gran.

En canvi és molt més abundant i reiterada la relació del col·lectiu estudiat amb les escoles locals: IESE (en el 13 lloc de la classificació del FT) i ESADE (Lloc 71 de la classificació). Vegem-ho:

Taula 2-6. Elits econòmiques enquestades. Estudis en les escoles de negoci catalanes de més prestigi (FT). Distribució per edats.

	Total	<50	50-64	>64
IESE	17 16%	3 10%	6 11%	8 33%
ESADE	10 9%	6 20%	4 7%	
IESE/ESADE	1 1%	1 3%		
	28 26%	10 33%	10 18%	8 33%

I això mateix es confirma, encara amb més força, en la base de dades de la revista "Actualidad Económica"

Taula 2-7. Base de dades de l'"Actualidad Económica". Estudis en les escoles de negoci catalanes de més prestigi (FT). Distribució per edats.

	Total	<50	50-64	>64
IESE	36 15%	8 8%	17 15%	5 20%
ESADE	40 16%	23 24%	16 14%	0 0
IESE/ESADE	8 3%	5 5%	3 3%	0 0
TOTAL	88 34%	36 38%	36 31%	5 20%

Tinguem en consideració algunes dades. El preu d'un *MBA full-time* a IESE és de 54.000 €. I en el cas d'ESADE és de 42.500 €. És clar que, segons els auditors, que construeixen el rànquing per encàrrec del *Financial Times*, 96% i el 74% dels alumnes ja tenen feina al cap de tres mesos d'acabar el Mestratge. I el que anomenen "Salari avui", resultant de la mitjana dels salaris percebuts tres anys després de la graduació, és de 96.490 \$ i de 70.490\$ respectivament.

La taxa d'inserció laboral d'aquestes escoles té relació directa amb el prestigi que gaudeix la formació que imparteixen. Però també pel capital social especialitzat que proporcionen en relació al món de la gran empresa i al de la gent millor situada en termes de capital econòmic, amb la que posen en contacte. Comporten una reiterada exposició a la relació amb persones influents i amb capacitat de contractació, tant en les activitats acadèmiques organitzades per l'escola, en relació als antics alumnes, molts d'ells dirigents de grans empreses, com per les relacions amb altres tipus d'afinitats, no directament acadèmiques. Com, per exemple, la connexió amb les organitzacions religioses que hi ha darrera de cadascun dels centres. En un cas es tracta de l'Opus Dei. En l'altre de la Companyia de Jesús.

L'entorn social dels estudiants passa a ser ple d'empresaris, executius i fills d'empresaris i executius. El paper fonamental de l'anuari, amb les dades actualitzades, en el que tenen dret a figurar tots els ex-alumnes associats que paguen la quota anual. Tot plegat augmenta importantment el risc de qui ha seguit cursos en aquests centres, d'acabar trobant feina en un lloc preeminent, amb moltes responsabilitats i un sou excel·lent. Risc del que no està exempt qui aconsegueix fer els seus estudis en base a un crèdit, que tornarà una vegada aconseguida la primera feina. Sense tenir un origen social privilegiat. Però que amenaça especialment als fills d'aquells primers managers, ara ja majors de 50 anys, que ja han seguit cursos en aquestes institucions.

La singularitat dels currícula analitzats, dóna pistes sobre el procés de producció i manteniment de les elits econòmiques. Dels més antics i sobretot dels més nous, que se les han de veure amb un espai social capaç de distribuir molts més títols universitaris que fa pocs anys. I en aquest procés, aquests currícula excel·lents, aconseguits amb l'assídua freqüentació de centres exclusius, en els que i coincideixen gent selecta, descobrim una important relació entre les posicions socials rellevants i determinats àmbits específics de formació.

Il·lustració 2-3. Què tenen en comú les façanes dels edificis d'alguna de les escoles de negoci de les que hem parlat?

London Business School (Londres)

Harvard Business School. Cambridge
(Massachusetts). EE.UU

ESADE (Barcelona)

IMD de Lausana (Suïssa)

IESE (Barcelona)

Il·lustració 2-4. Currículum excepcional de les elits acadèmiques.

En relació als currículums excepcionals, tal com l'hem definit en l'apartat corresponents, cal dir que és del 100%. Entre els acadèmics la relació entre la posició i la trajectòria escolar és extrema. De tota manera resulta sorprenent que, descomptat el títol del doctor, la resta de mèrits són quantitativament prou baixos. En especial els estudis a l'estranger, avui molt freqüents entre categories acadèmiques inferiors. Això remet a moments històrics en els quals el nostre país té molts menys contactes amb l'exterior i la competència per aconseguir posicions en aquest camp era molt inferior a l'actual.

Taula 2-8. Currículums excepcional de les elits acadèmiques enquestades.

	<50		50-64		>64	
doctorat	26	100%	56	100%	14	100%
2 carreres	3	12%	5	9%	3	21%
3 carreres	0	0%	0	0%	0	0%
Estranger	7	27%	20	36%	2	14%

Il·lustració 2-5. Estudis dels periodistes.

Cal tenir present que a l'Estat Espanyol l'ensenyament Universitari del Periodisme s'inicia amb la creació de les "Facultad de Ciencias de la Información". A la UAB el 1972. A la "Universidad Complutense" de Madrid el 1975. Abans d'això només existien escoles de periodisme que insistien en la pràctica i en el control ideològic. Però quedaven lluny de les dignitats universitàries*.

Taula 2-9. Titulació acadèmica de les elits periodístiques enquestades per àrea de coneixement.

	<50	50-64
HUMANITATS		1
CIÈNCIES SOCIALS (periodisme inclòs)	13	7
SENSE TÍTOL UNIVERSITARI		1

En relació als currícula acadèmics excepcionals ens trobem que no són tants com en el cas de les elits econòmiques o les acadèmiques. Tot i que cal tornar a insistir en l'excepcionalitat del nombre de llicenciats de les elits en general i també en aquest cas particular. Encara més si afegim aquests estudis addicionals dels que estem tractant. Però en tot cas són menors que en els altres grups tractats en aquest preprojecte:

Taula 2-10. Currículums acadèmics excepcionals dels periodistes.

	<50	50-64
Currículums excepcionals	38%	44%
Doctors	4	1
3 llicenciatures		1
2 llicenciatures	1	2

Per edats hi ha poca diferència, tot i que l'aritmètica es decanta a favor dels més grans. I això que no considerem com a doble carrera els estudis previs a la posterior llicenciatura en l'Escola Oficial de Periodisme (4 casos entre els més grans de 50 anys).

*Escuela Oficial de Periodismo a Madrid, creada l'any 1941, amb delegació a Barcelona des del 1952. El 1968 es creà l' Escuela Oficial de Periodismo de Barcelona, i a La Laguna, Santa Cruz de Tenerife, el 1964. Sorgiren centres com l'Escuela de Periodismo de la Iglesia (1960) i el Instituto de Periodismo de l'Estudio General de Navarra el 1962.

Il·lustració 2-6. Els polítics del Parlament de Catalunya amb currículum excepcional.

Si considerem els currículums acadèmics de la totalitat dels membres del Parlament de Catalunya, en VI Legislatura, tenim que n'hi ha 26 amb historial acadèmic excepcional, en els termes que l'hem definit:

Taula 2-11. Currículums acadèmics excepcionals dels diputats al parlament de Catalunya. VI Leg.

Tipus de titulació	Freqüència	Tipus de formació
Doctorat	13	9,6 %
Masters	7	5,2 %
2 Llicenciatures	6	4,4 %
Total	26	19,3 %

Entre els doctors n'hi ha dos que també tenen estudis en prestigioses universitats, "masters" i dues llicenciatures. N'hi ha dos més amb dues llicenciatures. I un amb un "master" prestigiós. La majoria donen o han donat classes a la universitat. Per dir-ho curt, són persones amb molt capital cultural. Veiem per tant que la concentració de títols és important. I contrasta amb els nivells educatius dels parlamentaris en el seu conjunt.

La majoria dels que tenen un currículum acadèmic excepcional, o bé són de "casa bona" o han passat pel seminari. I entre ells hi ha una part important de les primeres figures de la política catalana. Entre els diputats doctors n'hi ha set, més de la meitat, que són, o han estat primeres espases dels seus respectius partits*. Però, tenint en consideració els seus antecedents, podem dir que en un cert sentit són la continuació de les elits de les generacions precedents? Des del punt de vista del seu origen social, n'hi ha una part que sí. Ara bé, les característiques amb les que es presenten denoten canvis qualitatius importants. Només cal veure el partit polític al qual pertanyen. No hi ha ningú del Partit Popular, el partit políticament hereu del franquisme. La majoria són del PSC. I els sis restants són, a parts iguals, de CIU, IC i ERC. Hi ha, per tant, una sobre-representació dels partits amb menys diputats. És el cas d'Iniciativa i Esquerra. Però, lògicament, els d'aquests partits que ocupen escó són els del cap d'amunt de la llista electoral. Les primeres figures. Per tant es manté la correspondència entre ocupar posicions rellevants i tenir força capital escolar. Amb notables quantes excepcions, és clar.

Entre els sis diputats amb dues llicenciatures, sense doctorat, també hi ha una majoria de primeres espases: precisament quatre de les figures més destacades. Dues són del PSC, una de ERC i un de CIU.

Si ens fixem amb els "masters", en tenim sis amb carrera i mestratge: quatre d'ESADE, un del IESE i un altre de la J.Hopkins University. N'hi ha un altre amb PDD del IESE però sense llicenciatura. Aquí hi ha un primera espasa d'Unió Democràtica. Tots els que diuen haver passat per ESADE són de CIU. I els del IESE del PP. El de la Hopkins del PSC. Hi ha uns quants ex-seminaristes i ex-capellans, amb els seus corresponents estudis de Teologia. Característica que comparteixen amb una part notable dels altres honorables.

En general podem dir que el capital cultural sembla traduir-se en posicions rellevants del poder polític. I que els títols de noblesa acadèmica, amb tot el que impliquen, juguen un paper molt important a l'hora de repartir les posicions més destacades.

Tot i que en el camp de la política estudiat és on hi ha menys hereus -només cal veure les titulacions dels pares-, bona part dels polítics destacats sí que ho són. I els que no, sovint han aconseguit estudiar tot passant pel seminari.

Els seminaris s'ompliren durant el franquisme de gent d'extracció social humil, becats per estudiar-hi. La pèrdua de vocacions entre els fills dels poderosos, amb l'excepció de casos com el dels jesuïtes, possiblement per causa del desprestigi associat a l'activitat sacerdotal, producte del mateix procés de modernització, i dels esdeveniments dels anys trenta, que van demostrar els riscos laborals associats a l'activitat, va deixar espai per tot un seguit de joves de pagès o fills de les velles classes mitges, associades al règim. Per fer dels seminaris un important mecanisme de mobilitat social. Amb conseqüències especialment visibles en el món de la política i l'acadèmic.

La relació entre la formació escolar dels pares i la dels fills la veiem també en els nivells de titulació més baixos. Els fills sense títol universitari tenen moltes possibilitats de tenir pares sense aquest títol.

Taula 2-12. Estudis dels pares dels enquestats, sense títol universitari.

	Estudis del pare		
	Sense o Primaris	Secundaris	Universitaris
Enquestats sense títol universitari	44%	40%	16%

La majoria d'enquestats sense títol universitari són fills de pares amb estudis primaris, com a màxim. Seguits dels fills de pares amb estudis secundaris. I només una petita proporció dels que no tenen títol universitari són fills de pares amb aquest títol.

En la població en general també hi ha una important relació entre el capital escolar familiar i el propi. Veiem unes xifres que il·lustren aquesta relació entre la formació dels pares i la dels fills. Es tracta d'unes dades, recollides per Eurostat, dels estats de l'EU dels 15.

Taula 2-13. Joves d'entre 19 i 24 anys que eren en l'ensenyament superior el 1995. En relació als estudis dels pares.

	Nivell d'educació dels pares		
	Primària o inferior	Estudis secundaris	Estudis universitaris
UE	17	26	48
Bèlgica	26	44	61
Dinamarca	12	13	30
Alemanya	:	:	:
Grècia	10	28	53
Espanya	22	49	63
França	22	35	68
Irlanda	12	30	54
Itàlia	17	46	61
Luxemburg	9	24	45
Holanda	16	26	43
Àustria	:	:	:
Portugal	20	51	73
Finlàndia	8	12	37
Suècia	15	25	55
Gran Bretanya	:	:	:

Font: Eurostat

El 95, només un 17% de fills, de 19-24 anys, de pares amb titulació primària o inferior, seguien cursos d'ensenyament superior en el conjunt de la EU dels 15. En canvi eren el 48% dels fills de pares amb estudis universitaris. Queda clara la influència que té en el currículum escolar de cadascú el del pare. I per tant, el pes de l'origen social en l'accés a unes titulacions davant de les quals tothom és formalment igual. En molts països europeus els estudis universitaris

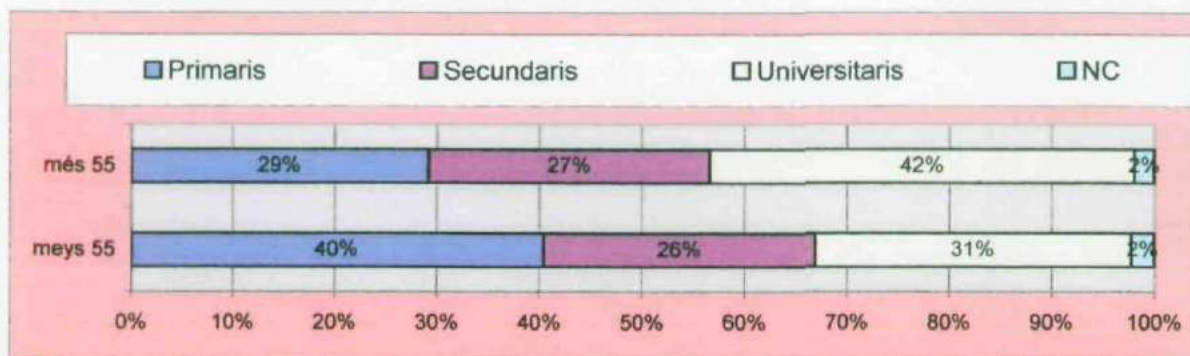
estan fortament subvencionats per l'estat. Però el jove, per aprofitar-ho, no ha d'haver fracassat fins arribar a la universitat. Ha d'estar motivat per entrar-hi i estudiar. O, com a mínim, tenir assumit que cal anar-hi, i aparcar la possible activitat laboral. Tot aquests factors estan afectats pel currículum escolar dels pares. Es tracta d'un dels mecanismes més importants de transmissió de capital cultural. I per tant de la posició social. I això vol dir que, a la pràctica, davant del sistema educatiu, els uns són més iguals que els altres.

La correspondència entre la formació dels pares i la dels fills és molt gran entre les elits. Però en les posicions socials estudiades hi ha una diversitat molt gran. Veiem si l'elevada formació dels pares està distribuïda igualment en funció de les variables, de les que disposem d'informació. O, per contra, en uns casos hi ha més pares amb un alt nivell de titulació que en uns altres. I, per tant, més hereus que en uns altres.

Variables relacionades amb els estudis dels pares.

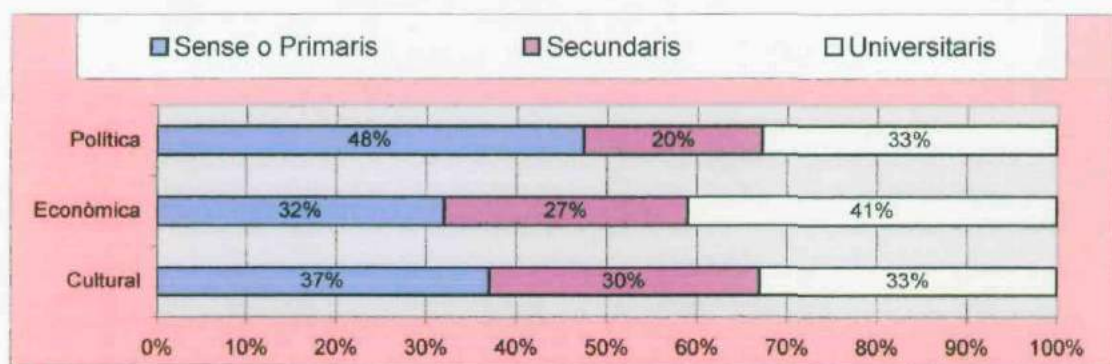
Comencem per veure els estudis dels pares en relació amb l'edat dels enquestats. El 51% dels pares dels més grans de 64 anys tenen títol universitari. En canvi només el 32% dels pares dels enquestats entre 50 i 64 anys. On hi ha més pares amb estudis primaris o sense estudis és en l'interval dels entrevistats menors de 50 anys (41%). Tot plegat fa pensar en un augment de la mobilitat social i en l'ampliació de llocs rellevants que s'ha produït en el segle XX a Catalunya. El grup majoritari en edat, entre 50 i 60 anys, té menys proporció de pares amb estudis superiors. De tota manera cal recordar que només estem considerant un determinat tipus de capital. I no vol dir que els pares sense títol, amb fills en posicions rellevants, no tinguessin altres capitals. Una composició diferent de l'estructura de capitals dels pares comporta posicions també diferents i una manera diferent d'ocupar-les. I, per tant, una herència diferent. Però la complexitat d'aquests processos caldria veure-la en el marc del projecte. Per ara ens conformem examinant les variables de les que disposem pels casos tractats. I apuntar l'interès que podria tenir veure les diferents procedències dels que estan en aquesta situació i el tipus de processos que segueixen.

Gràfic 2-7. Titulació acadèmica dels pares en funció de l'edat dels enquestats.

Si observem les dades per tipus d'elit, veiem que els que tenen més títols universitaris són els pares de les elits econòmiques. Més que els de les culturals. De tota manera, si disposéssim de la resposta a aquesta pregunta per part de les elits acadèmiques segurament això canviaria. Tot i amb això, més del 60% dels pares de les culturals tenen estudis secundaris o universitaris. On hi ha més pares amb menys formació és entre les elits polítiques. Hi ha un 48% de pares sense estudis o amb estudis primaris. 11 punts més que les elits culturals i 16 més que les econòmiques. És possible que per un sector determinat de la població estudiada, el camp de la política hagi resultat de promoció social. Si més no entre aquest col·lectiu, que és el dels polítics propers a la transició democràtica. Pot resultar interessant veure com evoluciona aquest àmbit en els propers anys. Però, tot i la possibilitat que la política hagi permès la mobilitat social d'un determinat sector, no hem de perdre de vista que 1/3 dels pares dels diputats al parlament enquestats tenen títol universitari. El nivell de titulació segueix essent molt important.

Gràfic 2-8. Titulació acadèmica dels pares en funció del tipus d'elit.

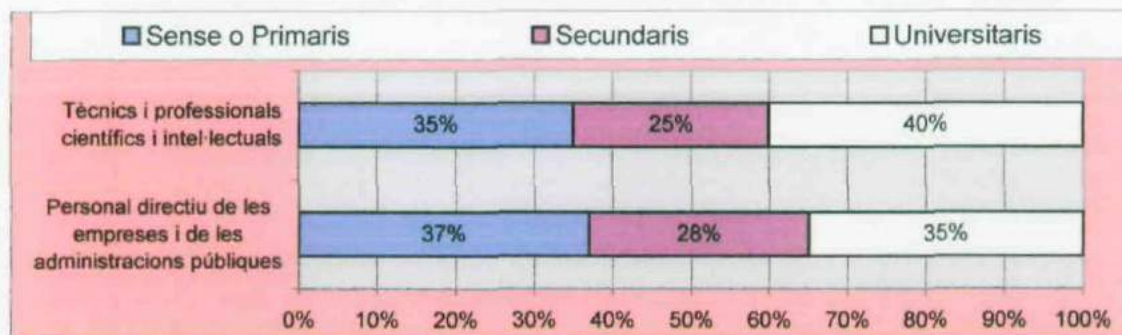
Si atenem al sexe dels entrevistats veiem que els pares de les dones considerades tenen un nivell de formació molt inferior als dels homes. També és cert que les poques dones enquestades són joves, respecte del conjunt de la mostra. I entre els joves hi ha molts menys pares amb titulació universitària. Però caldria veure fins a quin punt els canvis de rol de gènere tenen alguna relació amb la mobilitat social.

Gràfic 2-9. Titulació acadèmica dels pares en funció del sexe dels enquestats.

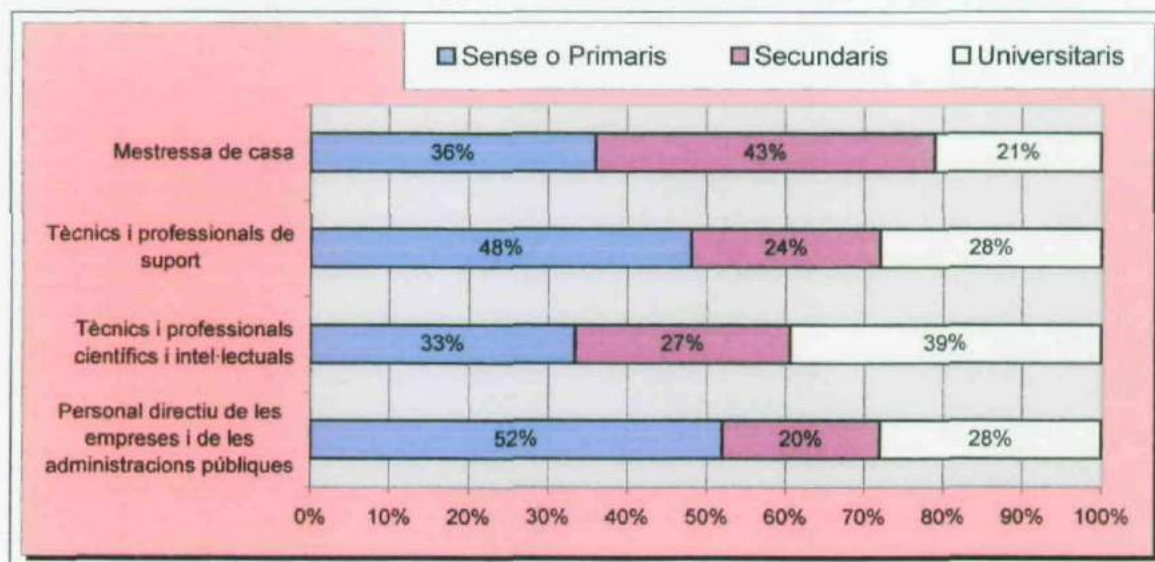
Si ens fixem en l'ocupació de l'entrevistat, els que tenen més pares amb estudis universitaris són els que posaríem sota l'epígraf⁶ de "Tècnics, professionals, científics i intel·lectuals". Això possiblement s'accentuaria si haguéssim fet la pregunta al personal acadèmic. L'altre epígraf, el de "Personal directiu d'empreses privades i de l'administració pública", està 5 punts per sota.

Gràfic 2-10. Titulació acadèmica dels pares en funció de l'ocupació de l'enquestat.

El que acabem de veure s'assembla molt al que passa en relació a l'ocupació de les parelles. Els entrevistats amb parelles que treballen en activitats classificables en l'epígraf 2, "Tècnics i professionals científics i intel·lectuals", tenen més pares amb titulació universitària que els aparellats amb persones en altres activitats. I els que tenen més pares amb estudis primaris, com a màxim, són els aparellats amb persones que tenen activitats professionals en l'epígraf "Personal directiu de les empreses i de les administracions públiques". El 52% de pares dels entrevistats en aquesta situació tenen, com a màxim, estudis primaris. Només superats per dos casos en els quals la parella és un treballador manual.

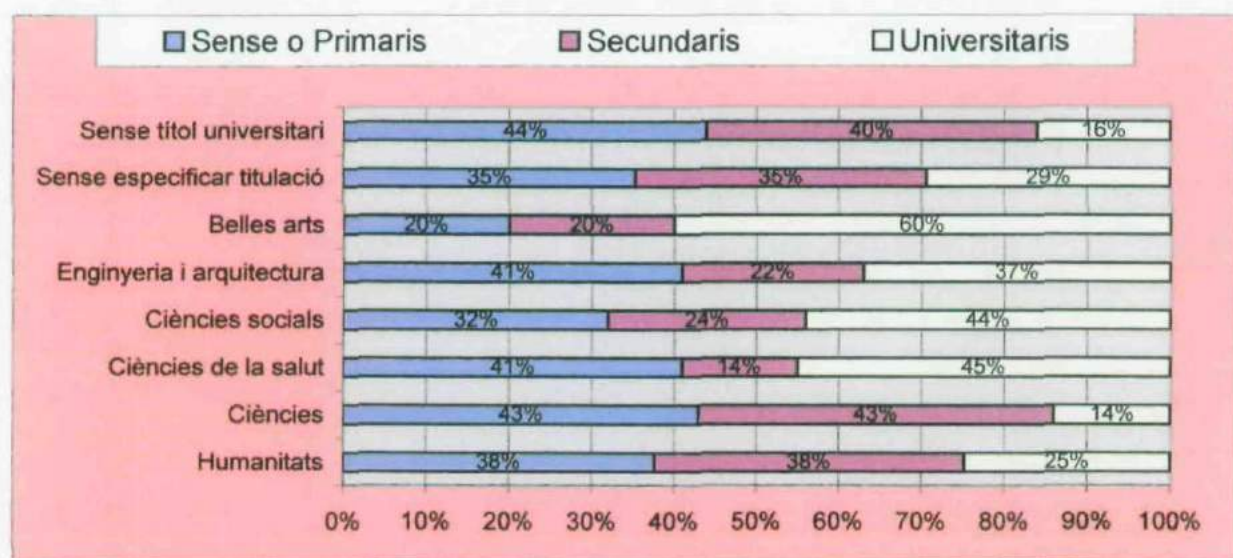
Gràfic 2-11. Titulació acadèmica dels pares en funció de l'ocupació de la parella de l'enquestat.

⁶ El entrevistats només encaixen en 2 epígrafs dels 10 existent en la classificació professional d'un dígit de la Generalitat.

Si considerem els estudis específics dels entrevistats resulta que els que tenen més proporció de pares amb estudis universitaris són els que han estudiat Belles arts. Però són pocs, en termes absoluts. Els segueixen els que han estudiat ciències de la salut i ciències socials. I aquí és on es concentra gran part dels entrevistats. Els que tenen menys pares amb estudis universitaris són els que han estudiat ciències, seguits dels que no tenen títol universitari. Si considerem els pares amb estudis primaris, com a màxim, tenim que són majoria relativa entre els que no tenen títol universitari. Però seguits molt a prop pels que han estudiat ciències naturals, enginyeria i arquitectura i ciències de la salut.

Gràfic 2-12. Titulació acadèmica dels pares en funció de la titulació específica dels enquestats.

Caldria buscar la relació existent entre l'origen social, el tipus d'estudis seguit i l'ocupació concretament desenvolupada (veieu II-lustració 1). Però això demana un tipus de treball més enllà d'una petita enquesta. Segurament ha de ser possible trobar una bona disposició a la feina funcional, pràctica i útil en molts dels individus, que procedents de capes populars, acaben progressant en disciplines que tenen una dimensió instrumental i poc aristocràtica, fins esdevenir ocupants de llocs rellevants. Però això queda pel projecte.

En tancar aquest apartat tornem a la pregunta inicial de si el trencament generacional que constàvem en l'apartat anterior implicava un canvi en les elits. I la resposta ha de ser no. O, en tot cas, només parcialment. Segurament que si atenem a elements qualitius característics del col·lectiu estudiat, en el sentit que ho fan els clàssics en parlar de la circulació de les elits, haurem de dir que hi ha canvis importants. Però si estem al cas de l'origen social, les dades semblen indicar que hi ha prou hereus com per dir que el trencament no s'ha produït. Que en tot cas hi ha noves arribades perquè s'ha ampliat el nombre de posicions rellevants. Però predominen els hereus.

També hi ha camps particulars amb posicions ocupades per una part majoritària d'individus que semblen no tenir un origen social patrici. En especial el de la política i el dels periodistes. Però, fins i tot en aquests camps, hi ha un

predomini d'hereus en les posicions més prestigioses. En el cas dels polítics això és evident.

En general, hi ha més individus que semblen partir d'una bona posició familiar. I aquesta bona posició la deduïm de la formació escolar dels pares i dels estudis dels enquestats. De tota manera caldrà fer una aproximació més aprofundida a la qüestió per donar respostes més concloents. I examinar altres tipus de capital. També cal dir que estem convençuts que la mobilitat en el camp econòmic ha de ser més gran del que surt de les dades dels nostres enquestats. Però possiblement no hem dirigit amb prou èxit els nostres qüestionaris als "parvenus". O s'han resistit a respondre'ns, segurament per motius que tenen molt a veure amb la seva condició. Disposats a assimilar-se a la nova posició, són els que senten més incomoditat quan se'ls pregunta per dades referides a la procedència social. Justament el seu èxit es basa en el trencament respecte d'aquests orígens. Només amb altres metodologies aconseguirem acostar-nos a aquest sector del col·lectiu, que creiem que ha de ser molt important quantitativament. La seva inclusió ha de modificar substancialment el paisatge de les elits en general i de les econòmiques en particular. Però tot això queda pel projecte.

Ara passarem a tractar una de les variables que hem posat en relació amb els estudis dels pares per posar-la en el centre d'atenció: el sexe. Es tracta de considerar-lo en la seva versió menys divertida, però no per això menys utilitzada en el camp de les ciències socials. Veurem si aquesta variable té un comportament característic per aquest col·lectiu. I tractarem d'esprémer-la perquè ens il·lumini respecte de la relació entre la formació acadèmica i les posicions privilegiades.

3 L'elit és cosa d'homes?

Una població singular pel que fa a l'edat. També en el nivell de titulació. Igualment en el capital escolar del pare. I en relació al sexe? La pretensió d'estudiar la relació entre posició social destacada i trajectòria en el sistema educatiu ens porta a considerar el sexe dels més ben situats en els diferents camps. L'aproximació quantitativa a la qüestió, tal com l'hem formulat, no ens permet parlar de gènere, sinó de sexe. Tot i que, en posar en relació rols, funcions socials i sexe estiguem trepitjant terreny de la sociologia del gènere.

En elaborar la base de dades de partida, de 2.259 individus, ja sortien molts més homes que no pas dones. D'aquests, en vam seleccionar 1.620, descomptats eclesiàstics, nobles, militars i jutges,... i la relació dones/homes va augmentar, però la quantitat d'homes seguia essent molt més gran que la de dones. Concretament el 86% i 14% respectivament. Finalment han respost al qüestionari un 83% d'homes i un 17% dones. I aquesta no és la proporció en la que estan representades les dones en la població en general. Només faltaria! Ni tampoc és el cas de la població en relació a la població ocupada. Els resultats de l'enquesta contínua de l'INE dedicada a estudiar la població activa, del IV trimestre del 2003, indiquen que la població catalana ocupada està constituïda per un 59% d'homes i un 41% de dones. Hi ha una major presència dels homes en el món del treball. Però matisada en comparació amb les apreciacions fetes sobre les elits.

I què passa en cada camp? Els resultats són els mateixos en el món de l'economia, la política i la cultura?

La presència d'homes i dones en cada camp.

Ja hem vist que les dones són minoria entre els nostres enquestats. Ho són en el seu conjunt, però també en cadascun dels camps en els que tenim dividit el col·lectiu estudiat. Ja era així en la base de dades que vam construir per endegar el treball. Igualment entre els seleccionats per enviar-los el qüestionari. Vegem-ho:

Taula 3-1. Seleccionats per a l'enviament del qüestionari, per tipus d'elits i sexes.

	Econòmica	Cultural	Política
Homes	92%	85%	73%
Dones	8%	15%	27%

Les dones eren una minoria en tots els camps. Fins i tot en el cultural. En el polític és on estaven més ben representades les dones. En aquest cas, cap error, sabíem exactament quantes dones eren diputades al Parlament de Catalunya.

I en les respostes? Els resultats són prou similars:

Taula 3-2. Persones que han respost al qüestionari, per elits i sexes.

	Econòmica	Cultural			Política
		Acadèmica	Periodística	Restat	
Homes	93%	82%	83%	79%	64%
Dones	7%	18%	17%	21%	36%

Rebiem algunes respostes més per part de les dones de les elits polítiques i culturals, i menys de les econòmiques, en relació a les enviades. Casualitats, raons de gènere combinades amb la posició adquirida? No ho sabem. Però la qüestió és que les elits, segons els nostres càlculs, estan molt *masculinitzades*. I no només en aquells sectors tradicionalment associats al gènere masculí (economia, tecnologia, ...). També en les elits situades en el camp cultural, sovint considerades simbòlicament més pròximes al gènere femení. El govern, en canvi, també associat al món masculí, apareix, considerant només els Diputats del Parlament de Catalunya, com el més *feminitzat*, tot i el predomini dels homes. Com que, per la variable sexe, és molt fàcil de treballar, refarem les passes caminades per construir les bases de dades en les que hem treballat. Aquesta accessibilitat de la dada, producte de què només cal saber els noms de les persones per conèixer el sexe, amb molt pocs errors, possiblement contribueix a explicar l'èxit de les sociologies, les geografies, les antropologies... de gènere (que de vegades només ho són de sexe).

Creiem que hem fet correctament la selecció de posicions rellevants, sense deixar subrepresentades aquelles que podrien ocupar les dones. Però la nostra fe no és cega, sinó justificable. I això és el que intentarem exposar tot seguit. Compararem la presència d'homes i dones en els diferents camps, segons la nostra enquesta amb diverses fonts secundàries. Però, anem per feina!

El sexe de les elits econòmiques.

Una de les bases de dades més aconsellable per conèixer els noms dels alts càrrecs de les empreses és el SABI¹. En la base hi figuren els noms dels accionistes, dels administradors, del president de la companyia i el director executiu. Hem considerat les de més de 500 treballadors, amb raó social a Catalunya. I en la base de dades en surten 339 d'actives, que representen els llocs de treball de 533.087 treballadors.

Ja sabem que el nombre de treballadors no és una dada suficient per fer la tria de grans empreses. En alguns sectors una empresa pot ser molt gran que en altres, amb menys treballadors. Més gran que d'altres empreses en sectors més "mà d'obra intensius", amb més treballadors. Això ja va ser corregit en l'elaboració de la nostra base de dades. En la selecció vam triar les més grans en treballadors i facturació de cada sector important. Però aquí, en aquest recompte per sexes, treballem únicament amb el criteri del nombre de treballadors.

La base SABI detalla, respecte de les empreses triades, el nom de 2334 administradors², entre el consell d'administració i la direcció general. En relació al sexe, el resultat és el següent:

Taula 3-3. Administradors de les empreses catalanes* més grans de 500 treballadors, per sexes.

Administradors	Freqüència absoluta	Freqüència relativa
Homes	1894	81%
Dones	195	8%
Empreses**	245	10%

Font: Base de dades SABI.

* Amb raó social a Catalunya.

** En un 10% de casos, qui figura com a membre del consell d'administració, és una empresa. Possiblement els seus administradors es reparteixen entre homes i dones com el 90% d'administradors sexualment identificats.

Només un 8% de dones. El resultat dona clarament idea de l'escassetat de dones entre els administradors. Però la situació encara és més *masculinitzada* si ens mirem només els directors executius:

Taula 3-4. Directors executius de les empreses catalanes* més grans de 500 treballadors, per sexes.

Directors executius.	Freqüència absoluta	Freqüència relativa
home	292	86%
dona	20	6%
Empreses**	26	8%

Font: Base de dades SABI.

* Amb raó social a Catalunya.

** Qui figurava com director era una empresa.

¹SABI [Recurs electrònic] Sistema de Análisis de Balances Ibéricos. París: Bureau van Dijk: Informa, [des del 2002-]. Base de dades amb informació financera de més de 190.000 empreses ibèriques. La base de dades SABI es renova contínuament (8 vegades l'any). En el nostre cas, la consulta, la vam fer el Desembre del 2003. Consultant-la podem saber-ne moltes més coses, doncs, el que fan els artífexs d'aquesta DB, és recollir les dades del registre i els comptes de resultats de les empreses. I faciliten les dades sobre el capital escriturat, però també la facturació, el nombre de treballadors, etc.

² Presidents del consell d'administració, secretaris, consellers i directors generals.

Entre els directors només hi ha un 6% de dones. Però encara es pot anar més enllà si parem atenció a la presidència de les companyies:

Taula 3-5. Presidents de les empreses catalanes* més grans de 500 treballadors, per sexes.

Presidents	Freqüència absoluta	Freqüència relativa
home	241	91%
dona	6	2%
Empreses*	19	7%

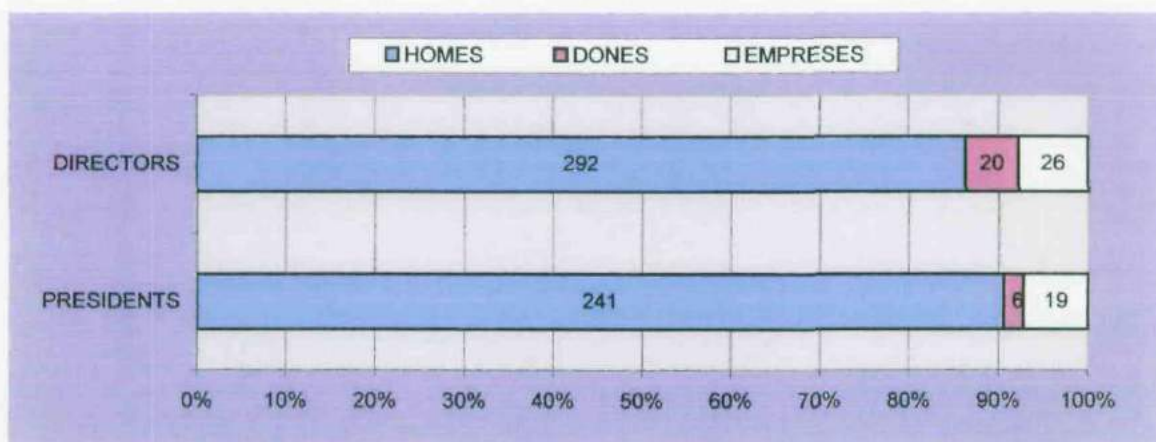
Font: Base de dades SABI.

* Amb raó social a Catalunya.

** Qui figurava com director era una empresa.

En aquest cas les dones són gairebé absents. El resultat és força clar. Però, per fer-ho encara més visible, dibuixem-ho:

Gràfic 3-1. Presidents i Directors executius de les empreses amb raó social a Catalunya de més de 500 treballadors. Per sexes.

Font: Base de dades SABI.

La base de dades treballada dona una informació excel·lent. Però calia complementar-la amb altres fonts. Ja hem parlat i treballat, en l'apartat de l'edat, de la "CD-Guia de Directivos 2000", publicada per la revista Actualidad Económica, que recull dades de 6000 executius que treballen per empreses, amb raó social a l'Estat Espanyol. Recull dades, des dels Presidents i Directors Generals, fins a Directors de Departaments de les empreses més importants. Hom pot comptar 70 dones entre els 1355 executius que treballen per empreses, amb la seu social a Catalunya. Poc més del 5 %.

I, més fonts. El Círculo de Economía és una influent institució que va néixer l'any 1958 amb la finalitat de convertir-se en un àmbit de formació d'opinió i d'influència. En el moment del seu naixement, en ple franquisme, va aparèixer amb la voluntat de contribuir a "modernitzar la vida econòmica i social" com diuen ells mateixos³. Avui manté una important influència, tant pel ressò de la seva tribuna d'oradors distingits, com per les persones que conformen l'associació. El seu nom no és accidental. L'associació, interessada en tot tipus de temes, prima la perspectiva econòmica. Doncs bé, aquesta societat, tant influent a l'hora de senyalar problemàtiques econòmiques i possibles iniciatives

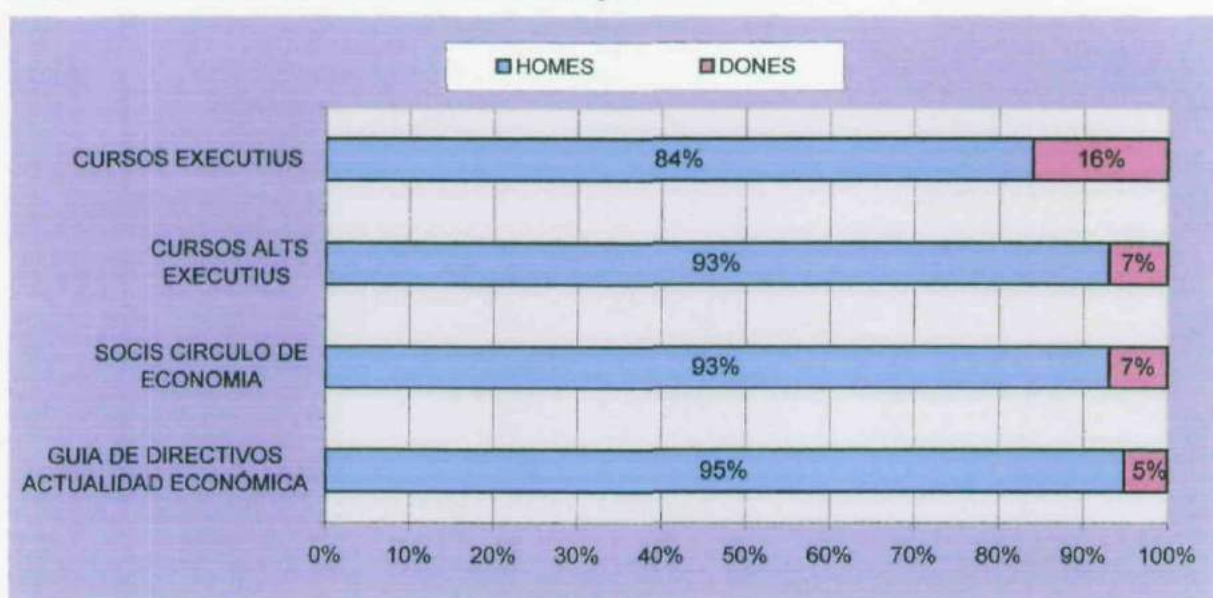
³ CAMÍ, Ignasi [et al.]. *Cercle d'Economia, 1958-1983: una trajectòria de modernització i convivència*. Barcelona: L'Avenç, 1983, publicat en motiu del 25 aniversari de l'entitat.

per a la col·lectivitat, a finals del 2003 tenia 1319 socis. D'aquests socis només un 7% eren dones.

I, finalment, hem consultat les relacions de participants en uns famosos cursos EMBA⁴ d'una, no menys famosa, escola de negocis de Barcelona. Hem vist els anuaris del 2002 i 2003 dels cursos del més alt nivell. I els dirigits a directius d'empreses més petites o a directors de departaments de grans empreses. Els de més alt nivell tenien un 7 % de dones. Però el percentatge va pujant gradualment, de manera inversament proporcional a la categoria professional de l'executiu al que va dirigida, fins arribar al 16 % de dones.

Aquestes darreres fonts apunten en la mateixa direcció que les dades del SABI. Per veure-ho més clar dibuixem-ho:

Gràfic 3-2. Indicadors diversos de les elits econòmiques. Per sexes.

Totes les fonts considerades apunten que les dones són molt minoritàries en les posicions més destacades de l'àmbit econòmic. I que no anàvem massa errats amb les dades de la nostra enquesta, relatives al pes que tenen les dones entre les elits econòmiques. El nostre 7% mostra prou bé quin és el seu pes quantitatiu en aquest camp.

⁴ Atenció en no confondre MBA i EMBA amb una famosa lliga de bàsquet americana. Es tracta del *Masters Business Administration* (full times) i el *Executive Master Business Administration*, dels que hem parlat en referir-nos als currículums excepcionals dels nostres entrevistats. L' *Executive*, és per a executius en exercici, que segueixen els cursos mentre desenvolupen la seva activitat laboral a l'empresa.

El sexe de les elits culturals.

Tot i que el nombre de dones és inferior en el cas de les elits econòmiques que en el de les culturals, la seva poca presència en aquest supercamp encara resulta més sorprenent. Possiblement perquè als àmbits culturals sovint se'ls atribueixen unes virtuts que s'apropen més al gènere femení. En contrast amb aquest judici previ, els resultats de la nostra enquesta presenten molt *masculinitzades* les posicions rellevants. D'aquí la sorpresa. I l'escepticisme.

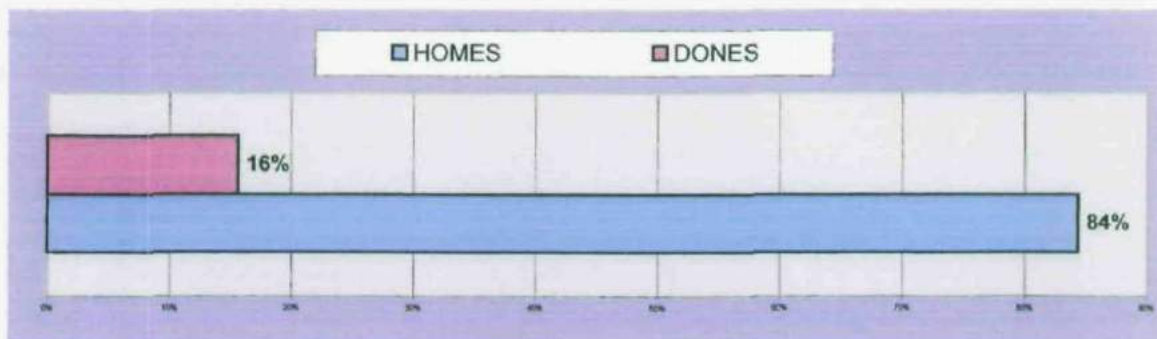
Per tal de contrastar aquests resultats farem un recorregut per diverses fonts. Però en lloc de tractar el supercamp de la cultura en el seu conjunt, ho farem de camps culturals específics. En algunes ocasions, per contrastar-los amb els resultats de l'enquesta, doncs disposarem de casos suficients per fer-ho. En altres no. Però l'interès de recórrer a diverses fonts servirà per complementar àmbits que no ha pogut cobrir aquest primer enviament de qüestionaris. Començarem per les elits acadèmiques.

El sexe de les elits acadèmiques.

L'enquesta recull la resposta de 83 catedràtics dels 340 que tenia l'estiu del 2003 la Universitat Autònoma de Barcelona i 13 de les més altes autoritats acadèmiques d'altres universitats catalanes. L'enquesta l'havíem dirigit a tots els catedràtics de la UAB i a tots els membres dels equips de govern de totes les universitats catalanes. I el resultat és xocant. Hi ha un 83% d'homes i un 17% de dones. Menys dones que si considerem les elits culturals, traient prèviament les acadèmiques (80% i 20% respectivament). El bressol i centre de difusió de la correcció política, el territori del llenguatge políticament correcte (companys/companyes), masculinitzat en les seves més altes instàncies! Com podia ser?

I la guspira del dubte. Podia haver passat que centrar-nos en l'Autònoma, per raons prosaiques, però de molt de pes, impliqués un biaix respecte del col·lectiu dels catedràtics de les universitats catalanes? Per tal de respondre a aquesta pregunta, ens servirem de la informació facilitada pel Departament d'Universitats, Recerca i Societat de la Informació (DURSI). Vegem-ho.

Gràfic 3-3. El sexe dels catedràtics de les universitats catalanes de titularitat "pública".

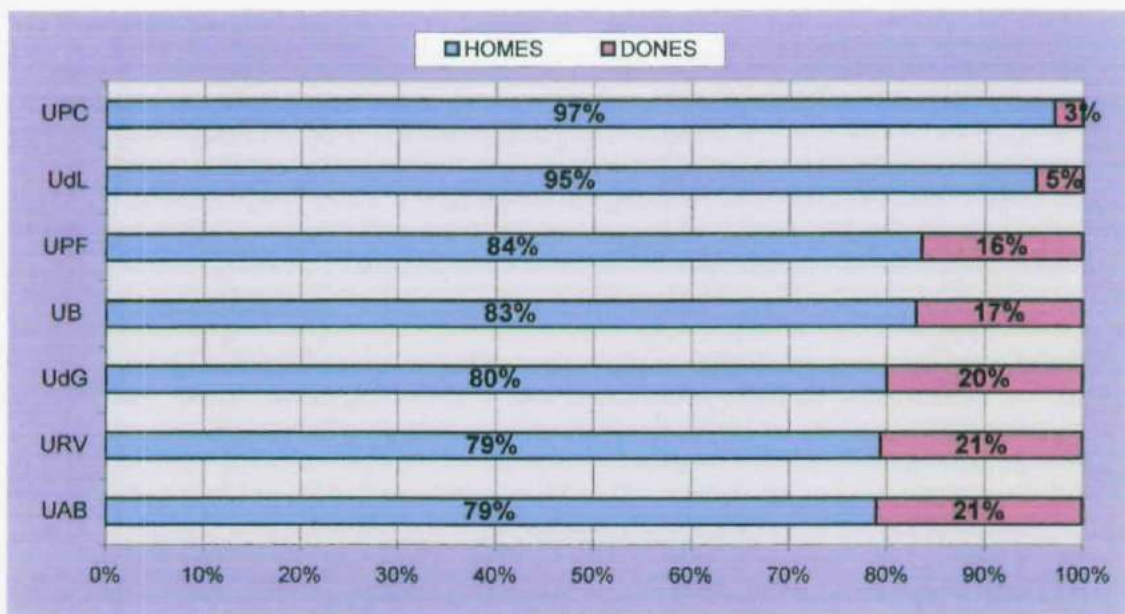
Font: Elaboració pròpia a partir de les dades del Dursi.

Tal com imaginàvem, el panorama general era encara més *masculinitzat*. L'Autònoma, la universitat més jove de les velles universitats catalanes,

nascuda l'any 68, no podia ser la de menor presència de dones entre els catedràtics.

De fet, tenim les proporcions d'homes i dones de totes les universitats catalanes. Veiem en quina situació queda cadascuna en relació a la variable considerada:

Gràfic 3-4. El sexe dels catedràtics de les universitats catalanes de titularitat "pública". Per universitats. Curs 2001-2002.

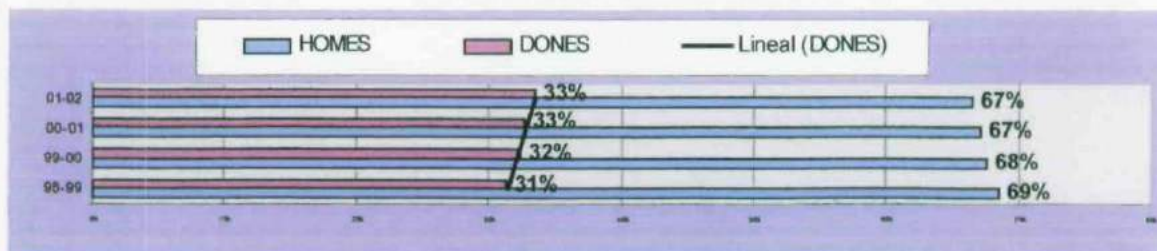

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades del Dursi.

UPC: Universitat Politècnica de Catalunya; UdL: Universitat de Lleida; UPF: Universitat Pompeu Fabra; UB: Universitat de Barcelona; UdG: Universitat de Girona; URV: Universitat Rovira i Virgili; UAB: Universitat Autònoma de Barcelona.

La UAB no només no és la més *masculinitzada* de les universitats "públiques" catalanes, sinó la que té més presència de dones entre els catedràtics. Més que les universitats noves. El 21% en el curs 2001-2002, per ser exactes. En la nostra enquesta surten menys dones. Però ja hem avisat que també incloïem entre les elits acadèmiques a 13 membre d'equip de govern de les universitats catalanes, no pertanyents a l'Autònoma, entre els quals només hi ha una dona. Si únicament considerem els catedràtics de la UAB el resultat és de 80% d'homes i 20% de dones. En l'extrem contrari a la UPC. Només un 3% de dones catedràtiques. Però, tot i les diferències assenyalades, en tots els casos la *masculinització* és molt important. Però, es manté aquesta característica si considerem tots els professors universitaris o només afecta a la categoria més alta?

Gràfic 3-5. Sexe del personal acadèmic de les universitats "públiques" de Catalunya. Sèrie 1998-01.

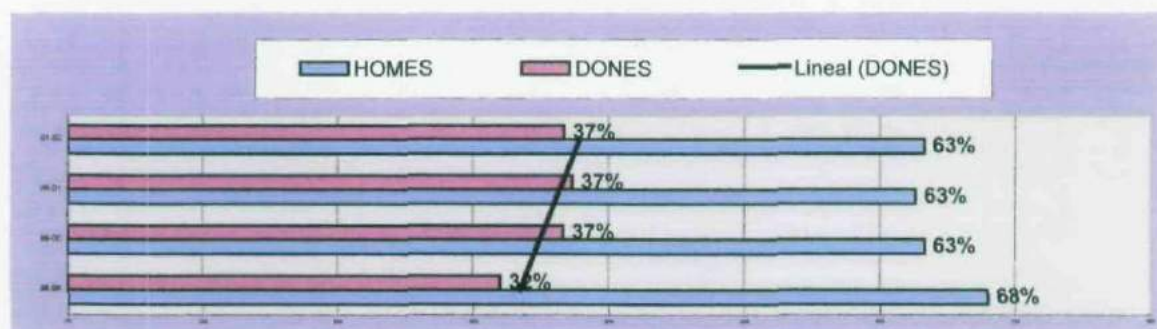

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades del Dursi.

Si considerem els docents de totes les categories de les universitats "públiques" el nombre de dones es multiplica per dos. De tota manera 2/3 dels professors segueixen essent homes. I, tot i que, com podem veure en el següent gràfic, en els darrers anys del segle XX i els primers del XXI, hi ha una tendència a l'increment de la proporció de dones, no és un canvi sobtat. Des del curs 1998-1999 al 2001-2002 el nombre de dones ha augmentat en dos punts. Tenint en consideració que venim de situacions de creixement molt més expansiu en la presència de professores, podem afirmar que s'està produint un cert estancament? Això mereixeria un estudi particular, impossible d'abordar en aquest preprojecte.

Però, i en universitats de titularitat privada, què passa? A grans trets, està igualment masculinitzada. Considerant totes les categories, els homes són més del 60%. Però hi ha una proporció de dones 5 punts per sobre de les "públiques". I l'evolució de la proporció de dones augmenta, pel mateix període considerat, d'una manera molt més ràpida. Aquestes universitats, paradoxalment més conservadores segons l'estereotip, tenen més dones que les altres. L'explicació està en les característiques de cada posició acadèmica. Bona part dels professors que són a les privades és per no haver pogut aconseguir ser a la pública.

Gràfic 3-6. Personal acadèmic de les universitats privades a Catalunya. Per sexes. Sèrie 1998-2002.

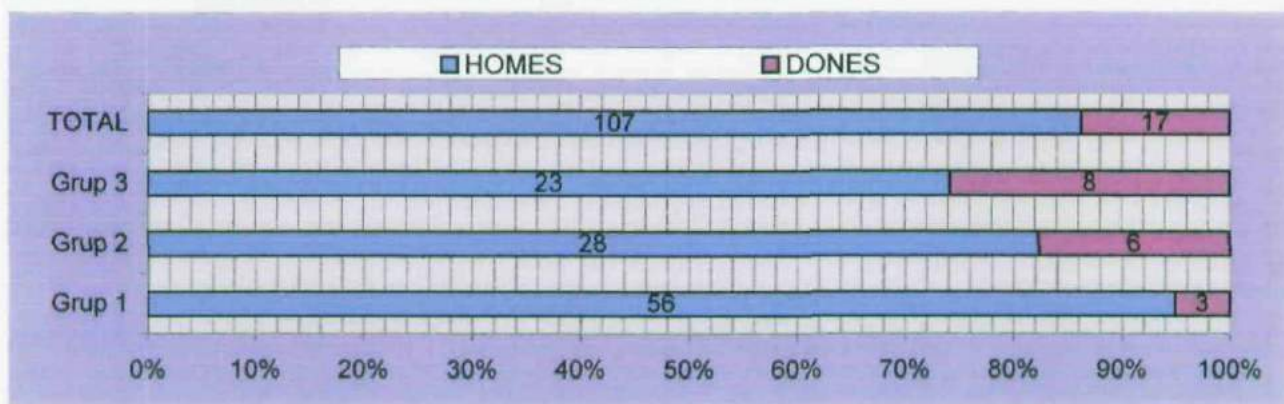
Font: Elaboració pròpia a partir de les dades del Dursi.

En conclusió, el territori de la docència universitària "pública" està majoritàriament poblat per homes. La masculinització és més gran en les categories superiors i més petita en les universitats privades, que sovint recluten el seu professorat entre els que no han obtingut plaça de titular en la "pública". Les posicions acadèmiques estan més plenes d'homes com més remunerades i reconegudes són.

El sexe de les elits dels mitjans de comunicació.

Vam fer el recull de noms de persones que ocupen posicions rellevants en els mitjans de comunicació (directors, subdirectors, directors adjunts, subdirectors adjunts dels grans mitjans escrits, revistes rellevants i grans programes de ràdio i televisió; caps de redacció, de secció, i redactors en cap de grans diaris i consells de redacció d'algunes revistes rellevants; directors de grans organismes politico-mediàtics, col·legi professional, editors de premsa escrita i periodistes de molt prestigi amb un espai propi en el camp professional). Quedaria pendent completar sistemàticament el recull amb els articulistes i opinòlegs habituals (molts dels quals no es presenten com a periodistes professionals). En total 107. I de dones només n'hi havia un 16%. I menys dones com més ens aproximàvem als càrrecs de direcció (5%).

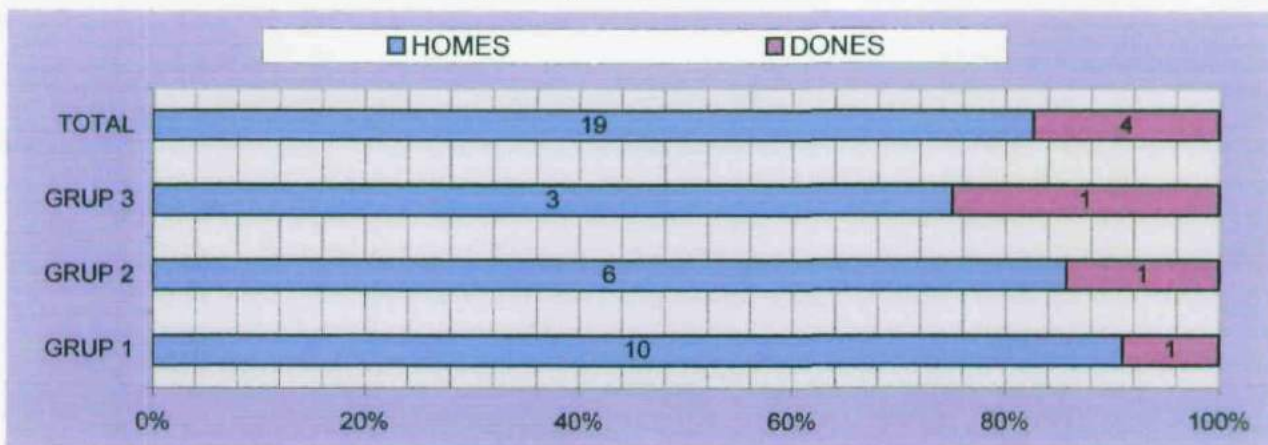
Gràfic 3-7. Elit dels mitjans de comunicació. Per sexes. Base de dades pròpia.

*En la nostra base de dades. Grup 1: Directors Subdirectors, Directors Adjunts, Subdirectors Adjunts. Dels grans mitjans escrits, revistes rellevants i grans programes de ràdio i televisió. Grup 2: Caps de redacció, de secció i redactors en cap grans diaris i consell de redacció d'algunes revistes rellevants. Grup 3: Altres, que inclou direcció de grans organismes politico-mediàtics, col·legi professional i editors de premsa escrita i periodistes de molt prestigi amb un espai propi en el camp professional. Total. La suma dels grups 1, 2 i 3.

Dels qüestionaris enviats ens en van tornar, degudament complimentats, vint-i-un.

Gràfic 3-8. Elit de periodistes que ha respost al qüestionari. Per sexes.

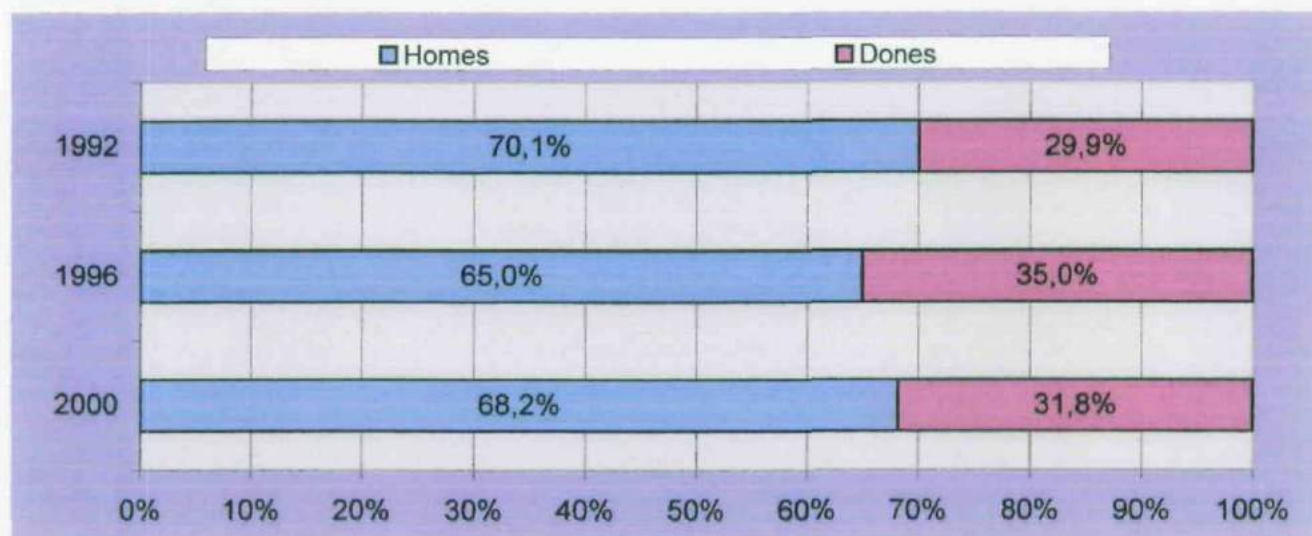

* La divisió en grups és la mateixa que en l'apartat anterior, el referit a la nostra base de dades en el seu conjunt.

El percentatge de dones sobre el total és un 21%. Un 10% si només considerem els directors i subdirectors de grans mitjans i importants programes de ràdio i TV. El número dels enquestats, tot i ser molt petit, indica les mateixes tendències que la base de dades completa. Hi ha poques dones. I

sembla que menys com més prerrogatives i capacitat de decisió impliquen les posicions ocupades. Però, per tal de veure-ho més clar, ens servirem de tot un seguit d'enquestes que ha anat fent el Col·legi de Periodistes de Catalunya, dirigides als professionals, tant si estan col·legiats com si no⁵.

Gràfic 3-9. Periodistes de Catalunya. Per sexes. Segons les enquestes del Col·legi de Periodistes dirigides a la professió. Anys 1992, 1996 i 2000.

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades del Col·legi de Periodistes.

El predomini dels homes és prou clar. Són més d'un terç del total. Però, això si, amb un pes relatiu molt menor que si només considerem les elits periodístiques. Passem del 68,2% al 89%. Força similar al que teníem en considerar els professors universitaris i els catedràtics i membres d'equips de govern.

Quan la darrera enquesta de l'any 2000 considera el col·lectiu per edats, troba que la població femenina de periodistes és més jove que la masculina. La majoria de dones se situen en el grup d'edat dels 26 als 35 anys (47,6%). Una joventut tant en el sentit biològic com social, que les manté allunyades dels llocs preeminents.

Afegim-hi més fonts d'elits periodístiques. Observem que passa en els grans organismes professionals i polítics relacionats amb els mitjans de comunicació. Hem considerat el Consell de l'Audiovisual de Catalunya (CAC)⁶. Integrat per 10 membre, 9 dels quals són escollits pel Parlament i el darrer pel Govern. I la seva finalitat és "vetllar pels drets i les llibertats, garantir el compliment de la normativa reguladora de la programació i publicitat, assegurar l'acompliment de les condicions de les concessions, la normativa europea i els tractats internacionals (...) vetllar pel pluralisme polític, religiós, social, lingüístic i

⁵ Dades de la darrera enquesta, de Setembre 2000. Feta per Opina, S.A. Consistent en 600 entrevistes telefòniques a periodistes catalans, el 70% dels quals està col·legiat i el 30% no ho està. En el cas dels col·legiats, s'han seguit quotes per província, sexe i tipus de col·legiat (actiu, numerari o jubilat) establint un nombre d'enquestes proporcional a la població relacionada en els llistats facilitats pel Col·legi de Periodistes de Catalunya. Vol dir que és un bon indicador per la variable que ens interessa, en relació als 3500 col·legiats.

⁶ Veure la seva pàgina web: <http://www.audiovisualcat.net/informacio/membres.html>

cultural en el conjunt del sistema audiovisual de Catalunya...". Hi ha 8 homes i dues dones.

També hem mirat la composició del consell d'administració i el consell assessor de la Corporació Catalana de Ràdio i Televisió⁷. L'ens director de la ràdio i la televisió de l'administració autonòmica. El consell d'administració el formen 12 persones, escollides pel Parlament de Catalunya, entre les personalitats de "rellevants mèrits professionals"⁸, més el Director General de l'Ens. Constituït per 10 i 3 dones, quan va ser consultat. El consell assessor, igualment format per 12 persones. Les designen l'Institut d'Estudis Catalans, les universitats catalanes, el Consell Executiu de la Generalitat i representants dels treballadors de l'empresa. Format per 10 homes i 2 dones.

En recollir les dades de la Junta de Govern del Col·legi de Periodistes⁹, eren 26, dels quals 9 eren dones. Això sí, una d'elles era la degana. Paradoxalment, aquesta Junta havia insistit als polítics en la necessitat de respectar la paritat sexual en les seves llistes electorals. Però les dones només són un terç en aquest organisme reivindicador¹⁰.

També tenim les dades del Consell d'Informació de Catalunya (CIC). El Consell d'Informació de Catalunya "és l'ens que ha de vetllar per l'acompliment i observança dels criteris recollits en el codi deontològic de la professió periodística catalana". El protocol de creació el signen el Col·legi de Periodistes, mitjans de comunicació diversos, facultats universitàries catalanes amb estudis de periodisme, sindicat de periodistes i professionals de la informació de Catalunya i del Patronat de la Fundació. 16 homes i 3 dones i 10 homes i 1 dona respectivament¹¹.

I finalment del Centre Internacional de Premsa de Barcelona (CIP). Amb aquest nom des del 1988, pensat, segons la definició que fan d'ells mateixos, per "internacionalitzar Barcelona, Catalunya i Espanya", prestant serveis als periodistes desplaçats a Barcelona. A la Junta hi ha 10 homes i 2 dones i al Consell Consultiu, 35 homes i 2 dones¹².

En tots els casos és evident la supremacia numèrica masculina. Totes aquestes entitats professionals i polítiques, relacionades amb els mitjans de comunicació, algunes poderoses, testimonials les altres, però que tenen molta cura de seleccionar a persones rellevants per tal de prestigiar-se. Totes tenen més homes que no pas dones. Sovint en proporcions espectaculars a favor dels homes. I, en la majoria de casos, es tracta d'instàncies plenes de discursos políticament correctes, que reivindiquen un tracte igualitari de les dones.

⁷ Dades obtingudes l'octubre del 2003. <http://www.ccrtv.com/cast/organi.htm>

⁸ Segons la llei de creació del 30 de maig del 1983.

⁹ <http://www.periodistes.org/>

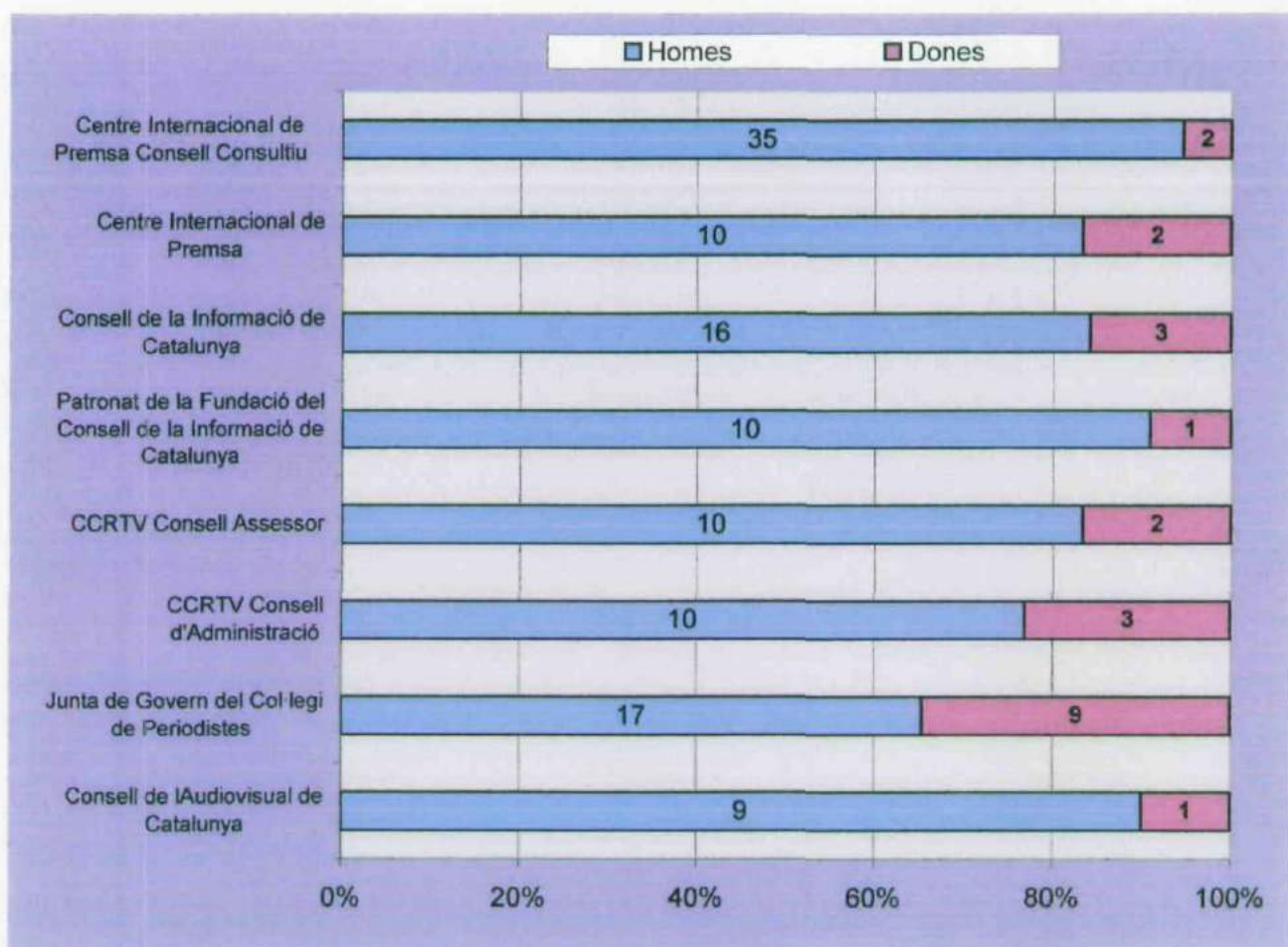
¹⁰ Després de les darreres eleccions al Parlament de Catalunya, la degana ha aconseguit la direcció de Catalunya Ràdio SRG, S.A., la ràdio pública de Catalunya. Qui ha dit que, en un món masculista, no servia de res reivindicar la paritat? Ara, en la direcció del col·legi, hi ha 8 dones de 26.

¹¹ Octubre del 2003. <http://www.periodistes.org/CIC/cat/Membres.htm>

¹² <http://www.periodistes.org/cipb/cat/lafundacio.htm>

Tot plegat és prou clar. Però fem-ho més gràfic:

Gràfic 3-10. Alguns dels grans organismes professionals i polítics relacionats amb els mitjans de comunicació. 2003.

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades dels mateixos organismes. Any 2003.

Els més significats en el poderós món dels mitjans de comunicació, una de les principals instàncies de construcció de la realitat social, gairebé tot són homes.

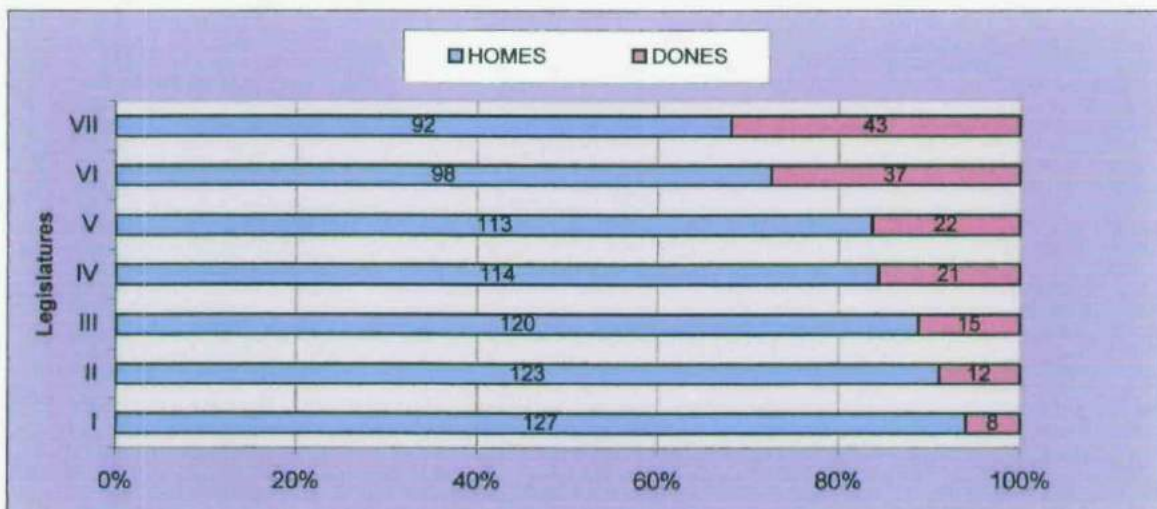
Succeeix el mateix en altres camps culturals? Com que tenim poques dades de cada camp, hem fet un treball de captació de dades, de fonts secundàries, per referir-nos a diversos camps de l'art. Veieu-ho a l'**annex 2**.

El sexe de les elits polítiques.

Com ja hem explicat en un altre moment, per tal de començar a tractar les elits polítiques vam decidir centrar-nos en els Diputats al Parlament de Catalunya (VI Legislatura). Dels qüestionaris enviats, vam rebre resposta de 15 dones i 26 d'homes (37% i 63%). Però ja sabíem que el Parlament tenia 37 dones i 98 homes (27% i 73% respectivament). La diferència cal atribuir-la, una vegada més, a les característiques del gènere en relació amb la posició. En tots dos casos, les dades refereixen al col·lectiu amb més presència relativa de dones. La proporció de diputades no ha estat sempre tant alta. Els canvis han estat importants, i això que ens referim a una història molt curta, però segurament intensa en qüestions de gènere.

Les transformacions han estat molt importants, sobretot en el discurs. I els discursos sobre la igualtat de gènere els han protagonitzat les elits culturals. Ja hem vist que amb moderats efectes pràctics en la redefinició de la seva composició sexual. Però, els polítics, a més de transmetre'ls, els han escenificat. La particular posició d'aquests, en tant que difusors d'aquest discurs, els ha compromès, a la pràctica, d'una manera molt més notable que als màxims detentors del capital cultural. És això el que veiem quan observem l'evolució de les xifres? Comencem per mirar-nos-les.

Gràfic 3-11. Diputats al Parlament de Catalunya. De la I a la VII Legislatures. Per sexes.

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades oficials del Parlament de Catalunya.

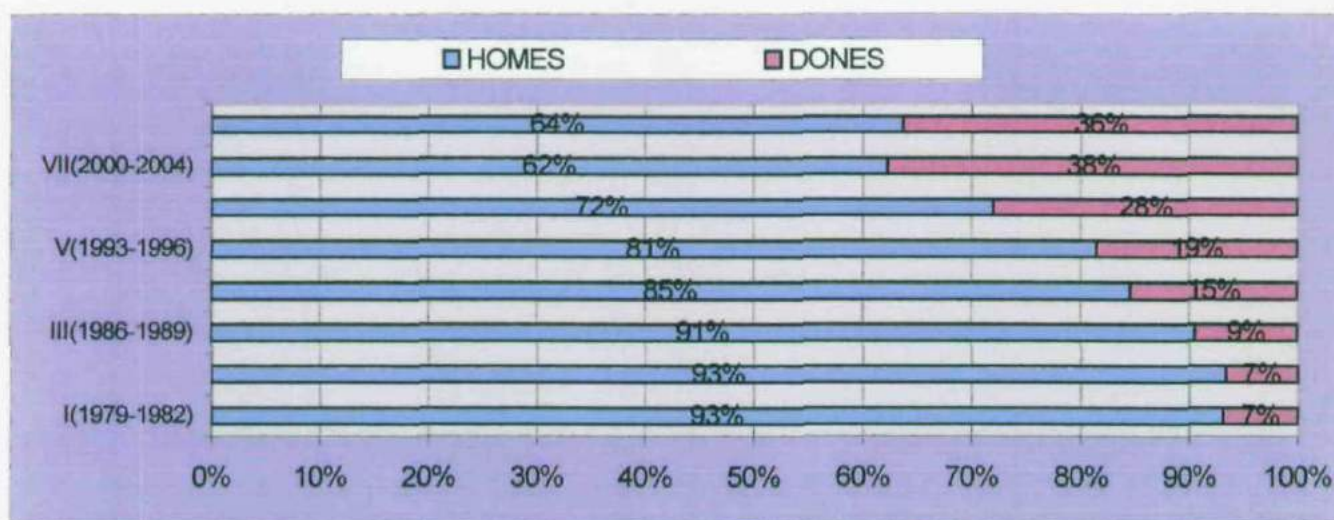
Es tracta, ja ho hem dit, del col·lectiu més jove i amb menys hereus, tot i no ser tant jove i disposar d'una proporció molt important de patricis. Doncs, també és el menys masculinitzat. Tot i que els homes són majoria. I han ocupat sempre els llocs més visibles: tots els presidents del parlament i els portaveus dels partits sempre han estat homes.

Però, l'evolució de la composició sexual del Parlament, incloent-hi el darrer episodi, quan ja havíem recollit tots els nostres qüestionaris, implica passar d'un 6 % de dones en la primera legislatura (constituït el 1980) al 32% de dones de la setena legislatura (constituït a finals del 2003). El salt és espectacular, 26 punts. Un canvi tan notable demana ser contrastat. Es tracta

d'una original transformació del Parlament català? Ha succeït el mateix en altres parlaments?

Comencem fent una ullada al "Congreso de Diputados del Reino de Espanya". Ens trobem amb una evolució molt semblant a la del parlament català. En la primera legislatura, el 1979, només hi havia un 7% de dones. En contrast amb el 36% de dones del parlament constituït aquest any 2004. Hi ha una gradualitat menor en el canvi que en el parlament català. Però les diferències són mínimes. I el salt més gran es produeix coincidint amb l'arribada al govern d'Espanya de la dreta més conservadora de l'arc parlamentari¹³.

Gràfic 3-12. Diputats al Congreso de Diputados d'Espanya. De la I a la VIII Legislatures. Per sexes.

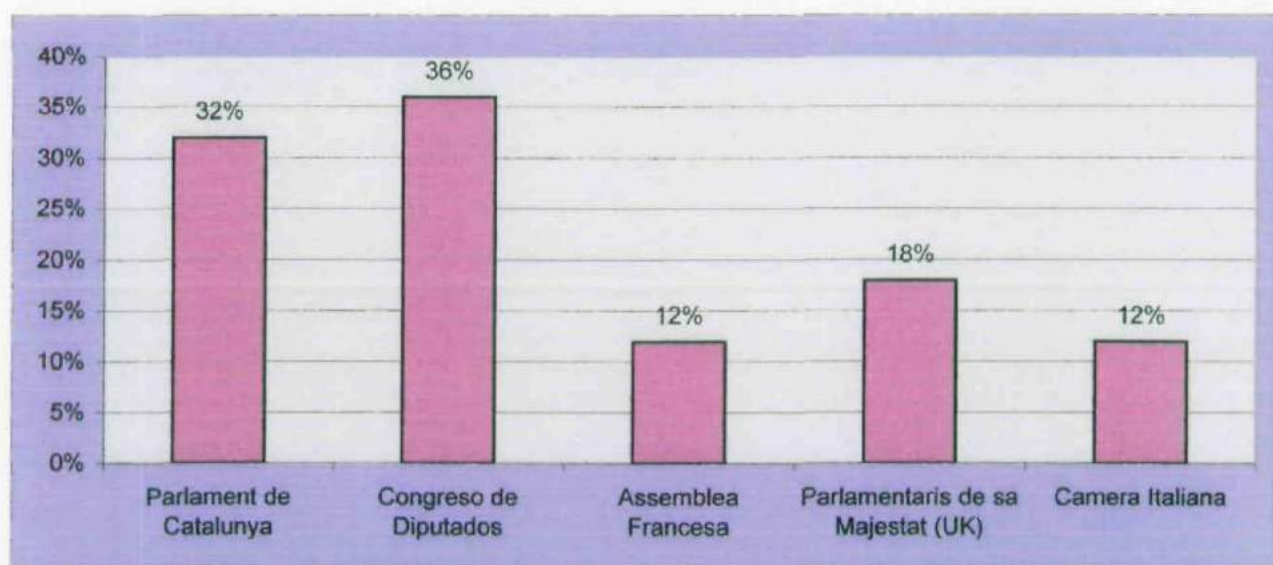
Font: Elaboració pròpia a partir de les dades oficials del Congreso de Diputados.

Ara compararem la proporció de dones diputades a Catalunya amb altres parlaments europeus. Què veiem? Sorpresa! Hem comparat amb França, Gran Bretanya, Itàlia i Espanya. El parlament espanyol és el que té més dones. Més que el Català, tot i la proximitat dels resultats. Però, el triple que l'Assemblea francesa i la *Camera* italiana. I el doble que els parlaments de Sa majestat la Reina Isabel II. Com és possible que la correcció política tingui aquests efectes a Catalunya (i també a Espanya) i en canvi no els tingui tan exagerats en democràcies tant velles i consolidades com la Britànica o la Francesa?

¹³ Cal no associar automàticament el creixement del reconeixement del paper polític de la dona i les posicions d'esquerra. Només cal recordar que va passar a la 2a. República, en la primera ocasió que van tenir les dones de participar en les eleccions. I l'important paper que la dreta espanyola, políticament hereva de Franco, és capaç de donar a la dona.

La proporció de diputades del PP augmenta espectacularment a la VII legislatura, passant del 19% de la V Legislatura al 31%. Mentre que els Socialistes passen del 35% de la V a 38% de la VI Legislatura. Això es capgirarà en aquesta darrera legislatura, la VIII. Els socialistes, ara guanyadors, tenen el 45% de dones, mentre que el *Grupo Popular* només un 29%. Curiosament, les dues darreres legislatures, el partit guanyador és el que té un augment relatiu més important de dones assegurades al *Congreso*. I es tracta de partits diferents, un de dretes i l'altre de centre-esquerra, si és que això vol dir alguna cosa. Però, per quin motiu es produeix aquesta alternança en el ritme de creixement de la proporció de diputades? Caldria estudiar les llistes electorals. Hi ha més dones en les posicions més allunyades del cap de llista. Per tant, qui té més escons, tendeix a augmentar la proporció de dones. A més, en governar, molts alts càrrecs es donen de baixa de l'escó, i són substituïts per altres membres del partit. Hi ha més casos d'homes substituïts per dones que a la inversa. Ja tenim una explicació per l'acceleració de la reducció gradual de la masculinització en el parlament espanyol quan es tracta del partit guanyador.

Gràfic 3-13. Dones en els parlaments de diferents països.

Fonts: Elaboració pròpia a partir de les dades oficials dels diferents parlaments comparats.

Tot plegat fa sospitar. Aquí passa alguna cosa. On ha anat a parar el masculisme ibèric ancestral? Ha desaparegut? O, el que estem veient n'és una expressió? L'èxit de la correcció política en la seva teatralització al parlament podria donar idea de l'allunyament de la societat dels seus principis? No ho sabem. Segurament no sempre¹⁴. Però, en molts casos, ens imaginem que sí. Que la correcció política remet a un llenguatge i a uns determinats gests, que sovint no són res més que cortines de fum. Cortines que serveixen per emmascarar la realitat, tot representant la societat d'una manera molt diferent a com és. Però per posar-ho en evidència, pot ser útil recordar que el camp de la política té altres àmbits, diferents dels parlaments. Veiem que passa amb alguns d'ells en relació al sexe dels que ocupen les posicions.

El cas de les alcaldies catalanes, després de les eleccions del 2003.

El "poder local" també va tenir eleccions el mateix any que n'hi havia al Parlament. El 90% d'alcaldes són homes. On hi ha menys dones és en els municipis de menys de 2.000 habitants (69% dels municipis de Catalunya). On n'hi ha més és en els 12 municipis entre 50.000 i 100.000 habitants. Les alcaldesses són un 25%, per sota del 32 % dels Diputats del Parlament. Hi ha 9 ciutats més grans de 100.000 habitants. I només una té una dona presidint el consistori. Considerant els alcaldes, el poder polític local està molt més masculinitzat que la cambra de representants. No sabem que passaria si tinguéssim en consideració les regidories, però la figura destacada de l'alcalde té cara d'home.

¹⁴ Si considerem les dades de l'any 2003 dels parlaments nacionals de l'Europa dels 25 i dels futurs estats membres, la proporció de dones només és superior a la catalana a Suècia, Dinamarca, Finlàndia, els Països Baixos i Àustria. El *Congreso* espanyol només és superat pels països escandinaus.